

A Collectio Kazzaiana

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

A török uralom alól felszabadított Magyarországon 1711 után békés időszak következett. Nemesi kúriák és püspöki paloták épültek, bennük pompás teremkönyvtárakkal. Főúr és főpap gyűjtőinken kívül, különösen a század második felében jelentős gyűjtő tevékenységet folytatott néhány köznemes, továbbá tudós lelkész és a szerzetesrendek feloszlátása után a volt szerzetesek közül is többen. A polgárság csak kismértékben kapcsolódott be a tevékenységbe. BERLÁSZ Jenő *Könyvtári kultúránk a XVIII. században* c. cikkében,¹ melyben az egyes rétegek képviselőit felsorolja és értékeli, ritka kivételként említi KAZZAY Sámuel debreceni patikust, rövid jellemzést adván gyűjteményéről. Másutt arról ír, hogy a *Collectio Kazzaiana* állja a versenyt a korabeli főúri és főpapi gyűjteményekkel, tartalmát tekintve pedig felülmúlja az egykorú magyarországi tudós magángyűjteményeket.²

KAZZAY Sámuel³ személyének és gyűjteményének a vizsgálatára azonban egyéb indokaink is voltak. Ezek között első helyen azt említjük, hogy a szakirodalom mostohán bánt eddig a gyűjtemény vizsgálatával s a patikus személyéről is meglehetősen keveset tudtunk.⁴ Az új adatok fényében⁵

1. *Irodalom és jelvilágosodás*. Szerk. SZAUDER József—TARNAI Andor. Bp. 1974. 283—332.
 2. BERLÁSZ Jenő: *Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970—1971*. Bp. 1973. 109—173. Az idézett hely a 120. lapon.
 3. Az eddigi szakirodalomban nevének írása ingadozik. Mie a fenti alakot választottuk, mert a patikus sajátkezű leveleiben és feljegyzéseiben ezt a formát használta.
 4. Az eddigi szakirodalom: (GÁRDONYI GRÜNN Albert: *Kazay Sámuel éremgyűjteménye*. = *Numizmatikai Közlemények*. 1903, 5—7. — ZOLTAI Lajos: *A debreceni kollégium éremtárának keletkezése és a Kazay-féle gyűjtemény*. Uo. 1915, 137—143. — ZOLTAI Lajos: *Újabb adalékok a könyv-, régiség és éremgyűjtő debreceni patikus nemes Kazay Sámuel élettörténetéhez*. = *Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője*. 1931, 211—224., Klny. Pápa 1931, 14 l. — GÁBRIEL Asztrik: *A debreceni könyvtár középkori kéziratái*. = *Magyar Könyvszemle*. 1942, 345—363. — BENKÓ Ferenc: *Debrecen város patikájának leltára 1771-ből*. = *Gyógyszerészeti Krónika*. (Debrecen), 1976. 1. sz. 42—50.
 5. SZARVASI Margit: *Magánkönyvtárak a XVIII. században (Főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei)*. Bp. 1939. c. művében nem említi KAZZAYt.
5. Kutatásaink során a következő helyeken találtunk új adatokat:
A) JANKOVICH Miklóstól az OSZK-ba került, KAZZAY Sámuel által használt és javí-

személye azért is figyelemre méltó, mert a nemesi sorból származó, de polgári foglalkozást űző patikus gyűjteményének nagyobb részét Debrecenben élve vásárolta össze, s mert a század közepén a magyarországi gazdag polgárok többsége még a németek közül került ki. Semmi nyom nincs arra, hogy KAZZAY külföldön járt volna iskolába. Személyében egy olyan Magyarországon iskolázott polgári értelmiségit szemlélhetünk, aki, saját szerénykedő szavaival élve, sem nem pap, sem nem professzor. S míg a 18. században a szerzetesrendek feloszlata előtt gyűjtött magángyűjtemények jelentős része szétszóródott, KAZZAY Sámuel gyűjteménye a debreceni református kollégiumba bekerülvén, ott ma is tanulmányozható. Bár nem alkot különgyűjteményt, de az OSZK-ban található katalógus és a hozzá fűzött megjegyzések segítségével a gyűjtemény rekonstruálható, az egyes kötetek a kollégiumi Nagykönyvtár állományából kikereshetőek.⁶

KAZZAY Sámuel (1711 k.—1797) Komáromban született⁷ KAZZAY Márton és OROSZI Júlia elsőszülött fiaként.⁸ Az 1772-es BARANYI-perben

tott, könyvtári és egyéb régiségek leírását tartalmazó katalógus, és főleg a hozzá KAZZAY által fűzött megjegyzések, melynek címe: *Animadversiones in libros Bibliothecae Samuelis Kazzay de Ztreceze magistri et apothecarii Debreczinensis, in quibus raritas, annus, locus, conditio (ingtegritas, velut dicitur: completum exemplar aut cum defectu aliquo) cum singulari cura tam manuscriptorum codicum (primo membranaceorum, secundo chartaceorum) quam editionum antissimarum et rarissimarum notitia, quam brevissime, bona fide exhibetur.* OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 11. A megjegyzések: ff. 52—73. Az idézés módja a megjegyzéseknél mindig egy szám és egy betű. Ezek együtt utalnak a katalógus egy bizonyos tételére, mégpedig arra, amelyik az idézett lapon a jelzett betűjellel szerepel.

B) DOBAI SZÉKELY Sámuel levelezése. OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 784/1—6.

C) KAZZAY Sámuel és JANKOVICH Miklós levelezése. KAZZAY levelei az OSZK Kézirattárában, JANKOVICHÉI a debreceni Református Levéltárban.

Egyébként KAZZAY könyvtárának katalógusa másolatban az MTA Könyvtárának Kézirattárában (Bibl. 2°, 9/II.) és Székesfehérvárott a Megyei Könyvtárban is megtalálható. A debreceni Református Kollégium Könyvtárában levő csonka katalógus (R 1460) nem egyezik a fentiekkel, amelyek a Fol. Lat. 11. jelzetű kötet első 51 levelével azonosak.

6. BERLÁSZ Jenő GÁBRIEL Asztrik cikke alapján (*Magyar Könyvszemle* 1942, 359.) azt állítja, hogy a Collectio Kazzaiana egy részét későbbi egyezkedés útján sikerült megszereznie JANKOVICHNAK. (*Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970—1971.* 121.) Vizsgálódásaink e feltevést nem igazolják.

7. A Documenta Baranyianában is szerepel, hogy Komáromban született. ZOLTAI azonban ezt másolói tévedésnek (!) tartja, szerinte a Zala megyei Komárvárosban, vagy valamilyen Komárom nevű faluban született KAZZAY. (*Újabb adalékok... 4. l.*) Mint ahogy a per során elhangzott tanúvallomások másutt is a valóságnak megfelelőek, úgy ez az adat is. Maga KAZZAY sokat és meggyőzően emlegeti az OSZK-ban található megjegyzéseiben és leveleiben Komáromot, amint majd ezeket idézzük is. De a BARANYI-perben is előkerülnek bizonyító tényezők. Ilyen pl. az, hogy a debreceni vásárra járó ANGERER komáromi esztergályos mester gyermekkorától ismerte őt.

Komárom a RÁKÓCZI-szabadságharc bukása után nagyság szerint az ország ötödik városa. 1715-ben 8321 volt a lakosok száma, s a városban élénk ipari és kereskedelmi élet folyt. (Vö. *Magyarország vármegyéi és városai.* Szerk. BORÓVSKY Samu. *Komárom vármegye és Komárom.* Bp. [1907.] 144. l. és másutt.) De nem volt artikuláris hely, sőt egy egykorú rendelet értelmében a Dunán nem is kelhettek át a protestáns lelkesek.

8. KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*, 5. Bp. 1915. 408. és NAGY Iván: *Magyarország családai*, 8. Pest 1861. 276.

KAZZAYra hivatkozva említette segéde, CHERNY János, hogy mesterét egy TSERKÓ nevű jezsuita pater keresztelte meg. Gyermekkorában beteges volt, csak későn, 9–10 éves korában kezdett iskolába járni. 1739–1740-ben experienciának és curiositásnak okáért külföldre ment keresztapjával, a gráci Otto Fridericus LIREs nevű kalmárral.⁹ Olaszországi, bajorországi és németalföldi tartózkodásáról van tudomásunk. Nemcsak a BARANYI-perben felhozott bizonyítékok alapján állítjuk ezt, hanem a katalógushoz fűzött sajátkezű megjegyzéseiben is említi, hogy járt Regensburgban és Antwerpenben.¹⁰ 1740-ben, KÁROLY császár halála után tért haza. Utána Pozsonyban és Besztercebányán tanult.¹¹ Barátságba került BÉL Mátyással és TOMKA-SZÁSZKY Jánossal. 1746 körül ment Debrecenbe, ahol előbb publikus diák, majd 1748. május 21-én írt alá a kollégium törvényeinek. 1750-ben tógás diákságból lett patikus-inas, CSÁTI Sámuel mellett. 1753-ban szabadult. Kétévi legénység után, 1755. április 1-től provizori fizetést kapott a várostól.¹² Debrecen előkelőségeivel és a professzorokkal való kapcsolata a 60-as években még jónak mondható. Csak HATVANI István professzorral nem tudott kijönni.¹³

Patikussága idején csak ritkán hagyta ott Debrecen. Néha azonban ellátogatott Komáromba és atyjafiaihoz a Nyugat-Dunántúlra, ilyenkor egyúttal gyűjtőutat is tett egyes területeken. Gyűjteményének híre főrangú és tudós embereket csalogatott hozzá. Nemcsak a debreceniek (SINAI Miklós, WESZPRÉMI István, DOMOKOS Márton és Lajos, VARJAS János), hanem mások is, így pl. BALASSA Ferenc, FESTETTIS Pál, FORGÁTS Miklós, PÁLFFY Károly, CORNIDES Dániel, SCHÖNVISNER István stb. meglátogatták. Megfigyelhetjük, hogy KAZZAY mindegyik vallás képviselőivel jó viszonyban volt. A kollégium professzoraival éppúgy, mint a felvidéki evangélikusokkal vagy éppen a katolikus szerzetesekkel. A BARANYI-perben említik, hogy P. OROSZI, a piaristák provinciálisa Debrecenbe jövén, mindig meglátogatta.¹⁴ Valószínű rokon kapcsolatban állt KAZZAYval, akinek az anyja

9. ZOLTAI: *Újabb adalékok*... 5. l.

10. *Megjegyzések*: 80/a, 80/h.

11. ZOLTAI: *Újabb adalékok*... 6. l.

12. Uo. 10. l.

13. Nem világos előttünk kettejük rossz viszonyának az oka. HATVANI professzor a BARANYI-perben említi, hogy ő maga is gyakran maga mellé vette a paciensek közül KAZZAYt ad fomenta etc. Kevésnek tartjuk azt az indokot, hogy KAZZAY tartozott a kollégiumnak. Viszályuk régibb és mélyebb. A többi protestáns pap és professzor mind nagyon becsülte a patikust. Csak találgatni tudunk. Szerepet játszhatott itt HATVANI féltékenysége. A rendelkezésre álló adatokból ugyanis az derül ki, hogy KAZZAY orvosi gyakorlatot is folytatott. Így pl. gyógyította VÉCSEY József királyi biztost (ZOLTAI: *Újabb adalékok*... 9. l.), DOMOKOS Lajost és másokat. De tudása és szép gyűjteménye is irigységet válthatott ki. Az pedig, hogy szókimondó volt (quod in corde, hoc in ore habet — ZOLTAI: *Újabb adalékok*... 8. l.), és tudott a kollégium zavaros pénzügyeiről, szintén ellenségévé tehetette HATVANIT.

14. Felmerül az a kérdés, hogy milyen vallású lehetett KAZZAY. 1721-ben a vármegyei bizottsági kivizsgálás 11 pontjára Komáromban a kihallgatott 37 tanú a következő, bennünket érdeklő válaszokat adta: „a luteránus és kálvinista uraimék kisdedekkel együtt háromezren lehetnek”, felesen luteránusok és kálvinisták. Mivel a komáromi protestánsoknak nem volt templomuk, a keresztelést a katolikusoknál kellett végeztetniük. A tanúkihallgatások során többen is felhozták, hogy a je-

OROSZI-lány volt. Mint jó patikus megnyerte a debreceniek tetszését. Mint értő gyűjtő és „in omnibus fere scientiis versatus” pedig a tudomány-nyal foglalkozóknak. DOBAI SZÉKELY Sámuel¹⁵ vele is közölte 1763-ban KOLLÁR Ádámnak a magyar tudós társaság alapítására vonatkozó terve-zetét.¹⁶ Ő szerényen válaszolt: „Alázatosan megköszönöm a Tekéntetes Úrnak a Méltóságos Kollár Úrnak levelét. Én ahhoz éppen nem szólok, mivel sem pap, sem professzor nem vagyok. Az én tudatlanságom is jól esméretes előttem. Másokra hagyom azon szép societás dolgait, mert az is csuda, hogy én csak könyvet is vehetek kezembe az én sok bajaim és dolgaim miatt.”¹⁷ Később is többször hivatkozott arra, hogy egyik-másik témáról mennyit tudna írni, de nem ér rá.

Anyagi helyzete ekkor még nagyon jó lehetett.¹⁸ Gyűjteményének összevásárlása főként az 1750-es, 1760-as években történt. 1771-ben ár-verésen 15 950 rénes forintért megvette a patikát és a patikaházat is. 1772. január 18-án feleségével, KERESZTESI Sárával együtt 1000 rénes forint kölcsönt vett fel a kollégiumtól.¹⁹ Úgy látszik, e kölcsön miatt a konzisztó-

zsuiták a keresztelésnél erőltetik a kálvinistákat a pápista ceremóniákra, pl. az oltárhoz való letérdepelésre. Továbbá: „az értelmes luteránus és kálvinista uramiék semminémű vármegyei tisztségre sem applicáltak, egyen kívül, akiis Nemes Komárom Vármegyének eskütje”. (Evangélikus Országos Levéltár, Arch. Gen. Eccl. Ia. 11. 8.) Ezek az adatok megmagyaráznák azt, hogy miért keresztelte jezsuita pater KAZZAY. De a debrecenben magát protestánsnak valló KAZZAY szülei mintha katolikusok lettek volna. Nagyatyja, KAZZAY András, aki curiáját a helybeli szerzetesektől vette (Megjegyzések: 53/2/g.) s az 1700-as évek elején többször is nagyobb összeget hitelezett gróf ZICHY Péternek (Országos Levéltár, P 707. 495. 42. NB. et B. 1–7.), Komáromban vicecomes is volt (Megjegyzések: 82/f.). 1714-ben vármegyei esküdként szerepelt a mocsai boszorkány-per-vizsgálat során (*Magyarország vármegyéi*, idézett kötet, 271. l.). Atyjának FÁBRI Nep. János, későbbi trinitárius provinciális keresztfia volt (Megjegyzések: 53/3/g.).

15. DOBAI SZÉKELY Sámuel (1704–1779) életét és gyűjtő tevékenységét eddig még senki nem vizsgálta meg tüzetesen. Igaz, hogy gyűjteménye meglehetősen szét-szóródott, de nagyon sok és jó kéziratos anyaga maradt fenn (OSZK-ban, Pécsi Püspöki Könyvtárban stb.), köztük több kötetre menő, gyűjtésével kapcsolatos levelezése is. S ha az 1760-as, 70-es évek tudósainak a levelezéseibe beleolvastunk, lépten nyomon találkozunk nevével, ő maga is szinte minden tudósunkkal levelezett.
16. A tervszetről l. CSÓKA J. Lajos: *A magyar tudományosság megszervezésének kísér-letei a XVIII. században.* = Pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyve. 1942. 138–179.
17. OSZK Kézirattár, Quart, Lat. 784/2. f. 74.
18. Anyagi erőforrásairól keveset tudunk. Bár nem lehetett elhanyagolható atyai örökséges sem, az a tény azonban, hogy a 60-as években rendkívüli értékeket vásárolt össze, arra enged következtetni, hogy jól jövedelmezett neki Debrecen egyetlen patikája is.
19. ZOLTAI: *A debreceni kollégium...* 138. l. RÓTSCHNEK V. Emil: *A Debrecen-bihar-megyei Gyógyszerész-testület ... gyógyszerterárai, testülete és egyletének története alapí-tásuk óta* (Debrecen 1882.) c. kiadványból arról értesülünk, hogy KAZZAY csak 1776-ig birtokolta a gyógyszerterárat, s mivel közben nem fizetett a vételárból semmit, a város a patikát 10 625 rh forintért ÖRDÖGH István nagyváradi gyógy-szerésznek adta el, aki azt 1795. november 28-án az épületekkel és a hozzá tartozó kellekekkel együtt birtokba is vette. (118. és 163. l.) Az adatra DÖRNYEI Sándor hívta fel a figyelmemet. Ezúton mondok neki köszönetet, mint lektoromnak is.

riummal az addig sem mindig felhőtlen viszonya megromlott. Már 1779-ben hajlandó lett volna megválni gyűjteményétől. Ekkor a budai Egyetemi Könyvtár jelentkezett vevőként.²⁰

SCHÖNVISNER István egyetemi könyvtárnok, a budai egyetem numizmatika professzora 1781. május elején járt Debrecenben, hogy KAZZAYval gyűjteményének megvételéről tárgyaljon. A patikus érmeiről részletes, szakszerű jegyzéket készített, amely kibocsátók szerint sorolja fel az arany, ezüst, réz és egyéb fémekből való érmekeket. Mindig elkülöníti a görögöket, rómaiakat, a magyar királyokét, az erdélyi fejedelmekét, s csak utána következnek az egyéb érmeke. Aztán leírja a különböző drágaköveket, feliratokat, szobrocskákat és a többi régiséget. 71 arany, 1135 ezüst, 619 érc és 20 ólommet sorol fel. A függelékként közölt KAZZAY—JANKOVICH levélváltásban szereplő Ludovicus Duxról pl. ezt írja az aranyérmek közt: „Ludovici primi... rarissimus ob typum et epigrapheum singularem. Legitur enim Ludovici Ducis. Typis autem est, qualis in antiquis florentinis in Caroli Roberti aureis esse consuevit.” JANKOVICH Miklós is azt írja, hogy a collectióból leginkább a régi pénzek kedvesek neki. SCHÖNVISNER nagyra értékelte a Magyarországról előkerült, még kiadatlan római kori feliratokat is. A könyvtárról röviden ezt írja:

„Libri, qui ad amoeniorem literaturam, ad studium item nummarium et antiquarium pertinent, atque ad historiam Romanam, sunt omnino in Kazaiana collectione excellentes, multique ejusmodi, quibus in Bibliotheca Universitatis Budensis etiamnum caret. Magna quoque fieret accessio librorum ad diplomaticam, oeconomicam, botanicam, chyrurgicam, anatomicam, pharmaceuticam etc. utilium, immo necessariorum. Et pretium supradictum [8000 forint] opinione mea pro tanta collectione tam vile est, ut pars eorum librorum, quos iam in Bibliotheca Universitatis habemus, fere gratuito videatur obventura.”

Az egyetemi szenátus magáévá tette SCHÖNVISNER véleményét, aki a saját, PRAY és WAGNER professzorok nevében július 15-én írt gróf BALASSA Ferencnek, a tanügyi bizottság elnökének, „ut nimium Bibliotheca Kazayana, propter quam mense Majo Debrecinum fueram missus, pro Bibliotheca Universitatis ematur, non obstante quorundam forte dissuasionem, qui (audebo enim coram Excellentia Vestra sincere dicere) non satis intelligunt, quantum huic Bibliothecae, pro qua tamen zelare videntur, obfuturi sint, si emptionem istam impediunt.” Azok közt a kötetek közt, amelyek már az Egyetemi Könyvtárban megvannak, sok jobb állapotban van, mint az Egyetemi Könyvtár példányai. A most kialakítandó akadémiai és gimnáziumi könyvtárak a duplumokat is megvásárolnák. KAZZAY gyűjtemé-

20. Országos Levéltár, C—67, Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum litterario-politicum, 1781, Universitas Budensis, Fons 20. Pos. 5. 10, 11, 13—15. Az iratokról az MTA Irodalomtudományi Intézetében megtalálhatók KENÉZ Győző kivonatai. Használatukért ezúton mondok köszönetet. A mellékletek között közöljük a SCHÖNVISNER és KAZZAY közti megállapodás szövegét (1. sz.), továbbá KAZZAYnak gróf BALASSA Ferenchez írt levelét (3. sz.), PRAY György már 1780 januárjában azt írta WESZPRÉMI Istvánnak, hogy az előző év márciusában azt a választ adta Pozsonyba a KAZZAY-gyűjtemény átvizsgálása után, hogy meg kellene szerezni a gyűjteményt az Egyetemi Könyvtár számára. Eddig azonban nem érkezett neki válasz. (OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 1980/I. f. 123.)

nyében sok a recens numizmatikai, segédtudományi és régészeti szakkönyv, amelyek az Egyetemi Könyvtárban sem nélkülözhetőek. Az alapjánlat 9000 forintját a patikus 8000-re leengedte. 3000-et kér azonnal, hogy hitellezőit kielégíthesse, a maradék 5000 forintra pedig előnyös feltételeket ajánl. Közben, 1781. július 31-én maga KAZZAY is írt gróf BALASSA Ferencnek, érdekes képet festve a debreceni közállapotokról, a református konzisztóriumról, a HATVANI István professzorral való rossz viszonyáról és a saját anyagi ügyeiről. 1781. október 12-én a gyűjtemény megvásárlását II. JÓZSEF „ad memoria tempora” halasztotta el, az ügyről azonban többet nem tárgyaltak.²¹

KAZZAY anyagi helyzete öregkorában tovább romlott. Kicsúszott kezéből a patika és a patikaház. 1793. december 14-én DOMOKOS Lajos levélben hívta fel gróf SZÉCHÉNYI Ferenc figyelmét a *Collectio Kazzaiana*-ra. Több mint 70 aranypénze van KAZZAY-nak — írja. De „válogatni nem hágy, a numizmákat összességel sem akarja adni, hanem együtt a bibliothecával s egyéb régiségekkel 9000 forinton tartja”.²² DOMOKOS Lajos szerint az egész *bibliotheca confusum chaos*. Itt — talán tudatosan — tévedett, mert a fennmaradt katalógus alapján a korában szinte egyedülállóan jól feldolgozott könyvtár képe tárul elénk. KAZZAY személyében pedig a bibliofil gyűjtőt fedezzük fel, aki egyúttal Debrecen első igazi érem- és régiséggyűjtője is. Nem kis öntudattal írta JANKOVICH-nak: „én hoztam rem nummariam in Debrecen”.²³

A *Collectio Kazzaiana*-t mások is szerették volna megszerezni. Mi most ifj. JANKOVICH Miklós vételi szándékának a dokumentumait közöljük.²⁴ 1795–96-ban JANKOVICH a vásárláshoz nem kapta meg az atyai beleegyezést, pedig KAZZAY szorult anyagi helyzetében már 2500 forintra engedte le a vételi árat, s csupán 500 forintnak az azonnali lefizetését kérte.²⁵ 1796 elején sürgeti JANKOVICH-ot, hogy hűsvét és pünkösöd között szállítsa el a gyűjteményt. Április végén már azt jelzi, hogy vége lett a kollégiummal való perének, s csak a bibliothecát tudja executio alá bocsátani. Le is foglalják azt a kollégium javára, 250 rénes forintot, 60 forint évjáradékot és 100 forint temetési költséget fizetvén érte.²⁶ A beteg és már nagyon öreg KAZZAY

21. SCHÖNVISNER Istvánnak WESZPRÉMIHEZ írt levele szerint (OSZK kézirat, Fol. Lat. 1980/I. f. 137.) 1781. november 10-én BRETSCHNEIDER Heinrich Gottfried a császárnál járt, ám őfelsége a vásárlás ügyében azt felelte neki is, amit pár héttel korábban a hivatalos felterjesztésre. SCHÖNVISNER kéri WESZPRÉMIT, hogy minden lehetséges módon vigasztalja KAZZAY-t, s segítse tanácsaival.

22. A levelet közli GRÜNN A. i. m.

23. Vö. a 7. sz. melléklettel!

24. L. a 4–17. sz. mellékleteket.

25. Összehasonlításként álljon itt néhány más gyűjtemény ára. FEJÉRVÁRY Károly komlósszentkeresztesi gyűjteményét a 18. század végén szakértő becslések 3040 ezüstitforintra becsülték. A gyűjtemény 1070 tétel nyomtatványt és 126 kötetből álló *collectio diplomatica*-t tartalmazott. JANKOVICH végül 2810 forintért vette meg. (BERLÁSZ: *Jankovich*... 122. l.) WAGNER Károly 624 tételnyi, 8000 kötetes történettudományi tékáját 1783-ban 1500 ezüstitforintra becsülték. (Uo. 120. l. A könyvtárról I. HÖLVÉNYI György: *Wagner Károly könyvtára*. = *Az Egyetemi Könyvtár évkönyve*, 3. Bp. 1966. 147–156.)

26. ZOLTAI: *A debreceni kollégium*... 138. l.

kevéssel később, 1797-ben halt meg.²⁷ Könyveit később a Református Kollégium Könyvtárának állományába sorolták. Érem- és régiséggyűjteménye szintén ide jutott. 1813-ban BUDAI Ésaiás 2452 numizmat, 165 gemmát s egyéb tárgyakat írt le belőle.²⁸ Ekkor még 78 aranyérmét tartalmazott a híres gyűjtemény, amelynek további sorsát homály fedi.

KAZZAY könyvtára közel 2500 kötetből állott. Főleg latin és görög nyelvűek a könyvek, de német, olasz, francia, héber és természetesen magyar nyelvűek is előfordulnak benne. A katalógus 1764 tételben kb. 2400 kötetet dolgoz fel. Ehhez járultak még az újonnan beszerzett könyvek, 1848-ig terjedő tételszámban.²⁹ Az új beszerzésekről semmit sem tudunk. A Collectio Kazzaiana-hoz a könyveken kívül hozzátartoztak a numizmák, a különböző méretű szobrocskák, a kardok, sőt, „sunt etiam varia instrumenta ad opticam et astronomiam pertinentia; item specula et laternae megalographicae, cum multis vitris iucundissime pictis”.³⁰

Vásárláskor a könyvek árát rendre felírta, így ezekből összesítve hozta ki könyvtárának értékét. A könyvek elhelyezésére 10 darab, A-tól K-ig jelölt cista és két téka (theca viridis és theca maior) szolgált. A cistákban tartott könyvek értéke 4050 rénes forint 36 krajcár, a theca viridisben levőké 1671 rh forint 23 krajcár, a theca maiorban: 6723 rh forint 19 krajcár. Ezek együtt 12 445 rénes forint 18 krajcárnyi összeget tesznek ki. „Haec est summa summarum pretii librorum bibliothecae meae, iuxta taxam, qua ego solus emi et comparavi.”³¹

Gyűjteményének egyéb értékeiről csak hozzávetőleges árat tudott adni, mert a numizmák és más műtárgyak vételekor nem írta fel ezek árát. A hozzávetőleges ár: 3650 rénes forint.³² A nummophilatium elhelyezésére 40 cista szolgált. A 36.-ban 64 darab aranypénnél közül nyolc származott a magyar királyoktól. Egyébként a magyar érmek, szám szerint 216, királyok szerint elkülönítve a 22. cistában, a gemmák a 37–38. cistákban voltak. A 39.-ben 6 darab érc tábla, a 40.-ben 208 nummi consulares, az ábrázolás szerinti (pl. emberfejjel, lovassal stb.) csoportosításban nyert elhelyezést. Aztán még az alábbi felsorolást adja a katalógus:

„Item resurrectio Domini Nostri Jesu Christi in jaspide variegata, auro circumdata cum capsula; statua Herculis ex corallio rubro; duo annuli argentei litteris et figuris ornati; unus annulus ex lapide Calcedonico; tria sigilla: primum christallinum, secundum ex jaspide alba, tertium argenteum; item sigillum aureum cum gemma; varii lapides; amuletum inauratum Debreczeniense cum

27. A halotti anyakönyv a következőket mondja róla: „Kazai Samuel, qui peragratis aliquot nationum exterarum oris, collectaque Bibliotheca selectissima, manuscriptis, editionibus rarissimis, splendidissimis tabulis, quoad materiam et inscriptiones pretiosas et antiquas, necnon nummis varii generis, instrumentis item mathematicis et phisicis, referta. — Apothecarium Civitatis huius, per multos annos egit, demum senio fractus, per exiguum tempus, mortuus, vitae satur, sepultus anno aetatis 87, universali funere.” Idézi ZOLTAI: *A debreceni kollégium...* 140. l.

28. Uo.

29. KAZZAY a JANKOVICH számára készített *Conspetus universalis collection Kazzaianae, Pro memoria*-jában tesz említést erről. OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 11. f. 79.

30. Uo. f. 51.

31. Uo. ff. 76–78.

32. Vö. a 2. sz. melléklettel!

catena. Statuae aereae: 1. Isis 2. Venus Cnidia 3. Satyrus ludens 4. Deucalion 5. Somnus 6. Polyxena 7. Romulus 8. Hercules quiescens 9. Vulcanus 10. Mercurius maior 11. Mercurius minor 12. Venus cum Cupidine et Delpine 13. Cupido 14. Danubius 15. Caput Panis 16. Miles armatus 17. Larva 18. Equus 19. Ignota avis 20. Gallus 21. Puer ludens 22. Duo Dii Pisauriensies, unus stans, alter sedens 23. Fragmentum crucifixi antiqui 24. Tabula Jovis cum Leda 25. Digitale 26. Drachma una.

Collectio inscriptionum a me collectarum: fasciculus inscriptionum, a me collectarum et hucdum a nemine editarum, quae sunt numero 94; duo gladii, unus Romanus, sub M. Antonio imperatore paratus, alter superioris saeculi historiam Romanam fusissime inscriptam habet. Urna, lucerna, poculum ex argilla coactae. Tabula marmorea nigra, cum inscriptione: Titi Boetii Militis. Lapis Haemalitus, angulatus, politus et in utraque facie litteras A et T habens insculptas. Dantur adhuc in mea bibliotheca varia, rariora et a paucis visa (quae ob breve tempus registrari non poterant), de quibus, testis oculatus et aequus aestimator talium rerum, meliorem relationem dare potest." A nova collectio-ban 223 görög és római ezüstpénnel mellett 81 magyar ezüst, 2 arany és sok ércpénnel található. Mindezeket azért írta le, „ut tota emptio ne sit vel difficilis, vel damnosa domui meae.”³³

A KAZZAY-könyvtár katalógusát és a Nagykönyvtár mai állományát összevetve megállapítható, hogy a kollégiumi könyvtár értékes régi köteteknek jelentős része KAZZAY könyvei közül való.³⁴

A 36 középkori kódex — néhány ma már hiányzó kötettől eltekintve — ma is értékes része a kollégium könyvtárának. Közülük sok a nürnbergi provenienciájú liturgikus kézirat. Esetükben a katalógusban valamiféle szám szerepel. Pl. „Videatur Catalogus sub nro 59.” A megjegyzéseknél KAZZAY aztán feloldja a rejtélyt: „Fit et hic et alibi ad numeros provocatio, sed isti numeri significant catalogum, qui mihi missus est Augusto Vindelicorum, cum coemerem, et has meas recensione viles et simplices adnectam pro uberiori informatione.”³⁵ Sajnos a szóban forgó katalógust nem találtuk meg. 27 liturgikus kódexénél hivatkozik rá KAZZAY, így ezek a kódexek biztosan Augsburgból kerültek hozzá.³⁶ Valószínű a 60-as években. Különösen büszke az OVIDIUS *De arte amandi*-t és HORATIUS *Epistuláit* tartalmazó 15. századi kéziratára,³⁷ mert az OVIDIUS-szöveg a kiadásokhoz képest variánsokat tartalmaz. A német nyelvű *Herbarium*-át³⁸ és egyéb kódexeit is gyakran emlegeti. Voltak héber és szír kéziratok is. A mindössze néhány újkori kézirat közül kiemelkedik Campegius *VITRINGA Historia ecclesiastica*-jának a szerző általi kézírata, valamint egy GYÁRFÁS István-

33. Fol. Lat. 11. ff. 49—51. WESZPRÉMI a *Rövid elmélkedés némely régi magyar királyok ritka pézéikről* c. értekezésében az öreg tudós patikárius KAZZAY Sámuel Numophilaciumáról azt írja, hogy „a jeles gyűjteményes kamarában a régi magyar királyoknak közel háromszáz darab réz, ezüst és arany pénzei találtak, melyek közül mi is Biographiánk harmadik és negyedik kötetjében ötvennél többnek adánk vala ki nemrégiben a lerajzolt képeit”³³. (OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 914. f. 4.)

34. A részletes összehasonlítás még elvégzendő feladat.

35. Megjegyzések: 76/e.

36. A ma is meglevők leírását I. RADÓ Polycarpus: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum* (Bp. 1973) a következő számok alatt: 56, 84—87, 99, 100, 105—107, 109—113, 128, 129, 131, 135. A 83, 183. és 196. számok alatt lerítak nem KAZZAY-tól kerültek a Nagykönyvtárba.

37. Mai jelzete a Nagykönyvtárban: R 465.

38. Mai jelzete: R 459. Leírása: VÍZKELETY András: *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken, Band 2*. Bp. 1973. 44. sz.

autográf 1718-ból, amely VERGILIUS *Aeneis*ének GYÁRFÁS általi fordítását tartalmazza. Kár, hogy ez utóbbiakat hiába kerestük a Nagykönyvtárban és másutt is.

A katalógusban felsorolt 96 impresszummal ellátott ősnymotatvány közül ma 75 található meg Debrecenben. KAZZAY későbbi feljegyzése szerint ősnymotatványainak a száma 159.³⁹ A katalógushoz képesti gyarapodás túl nagyknak tűnik. Mivel a patikusnak a könyveiről írt sorai megbízhatóak, vagy ténylegesen volt a feljegyzés írásakor 159 ősnymotatványa, vagy — ami valószínűbb — nem az 1500-as időhatárral számolt.

Az 1711 előtti magyarországi nyomtatványok száma 38. Ez meglehetősen kevés. Leveleiben azonban olvashatjuk a magyarázatot: inkább gyűjtötte a latin és görög nyelvű könyveket, mint a magyarok írásait. A 38 kötet közt nagyon ritka darabokra akadunk. A vizsolyi Bibliára például. Vagy MELIUS *Herbárium*ára, amely a katalógus szerint Kolozsvárott jelent meg, 1560-ban. Ez volna ezen orvosi füveskönyvnek az első kiadása,⁴⁰ amelyből egyetlen példány sem maradt fenn.

Az impresszummal ellátott 16. századi nyomtatványok száma 360. Még mintegy 30 impresszum nélküli művel kell ebben a kategóriában számolnunk. Ezek éppúgy, mint az ősnymotatványok, nemcsak tematikai válogatás szerint álltak össze, döntő szerepet játszott bennük a könyvek ritkasága, állapota és a nyomtatás minősége is.

A 18. századi magyarországi nyomtatványok száma 60. Mind szakkönyv.

Ha a műveket tartalmi szempontból nézzük, akkor csatlakozhatunk SCHÖNVISNER István véleményéhez: nagyon színvonalas a gyűjtemény. Az ókori auktorok és egyházatyák mellett jelentős a történet- és segédtudományi, numizmatikai, régészeti és csillagászati könyvek száma. Mindenütt szerencsés módon található együtt a bibliofil és a recens jelleg. A térképgyűjtemény élén a könyvnyomtatás előtti ún. Nicolaus GERMANUS-féle kéziratos térképlapok állanak,⁴¹ majd PTOLEMAEUS *Cosmographia*-jának kiadásai (élükön az 1482. évi ulmi kiadással). Szép számmal találunk aldinákat, ELZEVIR- és PLANTIN-nyomtatványokat is. A nyomtatványoknak közel a felét metszetek díszítik.

Külön kell szólnunk a patikus orvosi, gyógyszerészeti és botanikai szakkönyveiről, amelyekkel nagy segítségére volt jó barátjának, WESZPRÉMI

39. Fol. Lat. 11. f. 79. Ugyanitt 41 db 13–15. századokból származó kódexéről tesz említést.

40. HELTAI Gáspár 1560-ban még kiadhatta ezt a művet, MELIUS JUHÁSZ Péterrel való viszonya ekkor még megengedhette ezt. MELIUS 1559-ben került kapcsolatba az erdélyi reformáció vezetőivel — köztük HELTAI Gáspárral —, akik az ő hatására fordultak a helvét irányba. HELTAI 1559 Mindszent napján kinyomtatta az úrvacsoráról szóló hitvallást, amelynek szerzője MELIUS (RMNy 155). Az új adat szerint az 1559-ben megjelent MELIUS-mű után 1560-ban újabb MELIUS-kötet hagyta el HELTAI nyomdáját. E kiadást figyelembe véve válik érthetővé a SZABÓ Károly által feljegyzett adat: FÖLDI János debreceni orvos 18. század végi feljegyzése szerint BEYTHE (!) *Herbárium*a ZRÍNYI Györgynek ajánlva Nedelícen másodszor is megjelent (Vö. RMNy 331.) Az adatot talán éppen a KAZZAY tulajdonában levő 1560-as kiadást ismerve jegyezte fel FÖLDI.

41. Mai jelzete: G 1543/c (2)

Istvánnak a *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* c. kiadványának elkészítésében. Könyvtárának közel egyötödét teszik ki e szakcsoport kötetei.⁴² DOBAI SZÉKELY Sámuelhez 1770-ben írt levelének utóiratában egy elnevezés körüli vitában WESZPRÉMIRŐL írva önmagát is jellemzi: „Más az, hogy az említett Komám Uram [Weszprémi] Linneista, én pedig csak a régi botánikusok közül valónak tartom magamat.”⁴³ Természetesen ez nem akadályozta annak, hogy könyvtárában több LINNÉ-mű is helyet kapjon.

Jelentős a könyvészeti szakirodalom is. 66 a nyomtatott katalógusok és írói lexikonok száma. Ehhez természetesen hozzájönnek még az egy-egy szakma történetét tárgyaló művek. Mint a katalógushoz fűzött megjegyzéseiből kiderül, KAZZAY ismerte, használta is ezeket a köteteket.⁴⁴ Conrad GESNER,⁴⁵ Johann Christian GOETZE,⁴⁶ Joannes Albertus FABRITIUS,⁴⁷ Michael MAITTAIRE,⁴⁸ Laurentius HEISTER,⁴⁹ BOD Péter⁵⁰ és CZVITTINGER Dávid⁵¹ a gyakrabban idézett nevek. De hivatkozik emlékeire is, mit hol

42. Ha e közel 20%-nyi orvosi-gyógyszerési anyaghoz még az egyéb természettudományos könyveket is hozzászámítjuk, az arány még néhány százalékot emelkedik. Ez az arány a korabeli ismert és jelentős magyarországi gyűjteményekhez viszonyítva egyedülállóan magas. Pedig KAZZAY saját bevallása szerint „a ritka editiójú görög és deák pátereket” gyűjtötte szívesen. Összehasonlításként néhány, már ebből a szempontból elemzett könyvtár adata: A 19. század elején SZÉCHÉNYI Ferenc soproni gyűjteményében 2,5%, TELEKI Lászlóéban 2,4% a természettudományos művek aránya. Ha a régi, elenyésző számban szereplő kiadásokat és a mezőgazdasági meg műszaki köteteket is beszámítjuk, ez az arány legfeljebb 1%-kal lesz nagyobb. (SOMKÚTI Gabriella: *Korszerű természettudományos irodalom Széchenyi Ferenc és Teleki László könyvtárában. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1963–64. Bp. 1966. 187–209. és 1965–66. Bp. 1967. 408–428) Az Egyetemi Könyvtár 1773-as leltár szerinti latin anyagában ez az arány 10% alatt lehetett (5% matematika + a teológia és filozófia szakban előforduló művek), az 1783-as felmérés alapján 4% matematika, 5% orvostudomány és a más szakokban gyanítható kötetek. (TÓTH András: *Az Egyetemi Könyvtár története a szerzetesrendek felszólátása körében (1773–1790)*. = *Az Egyetemi Könyvtár évkönyve*, 3. Bp. 1966. 101–146.)

43. Quart. Lat. 784/2. f. 80.

44. A könyvtár részletes elemzésére és KAZZAY bibliofil tevékenységére más alkalommal térünk vissza.

45. Bibliotheca universalis. S. I. a.

46. *Merckwürdigkeiten der königlichen Bibliothec zu Dresden*. Dresden 1744. Talán ez a német nyelvű kiadás rejlik a *Raritates Bibliothecae Dresdensis, sive accurata notitia ejus* latin cím mögött. Latin nyelvű kiadást nem találtunk a szakirodalomban sem.

47. *Bibliographia antiquaria*... Ed. 3. Hamburg 1760. — *Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis* 1–6. Hamburg 1734–1746. — *Bibliotheca Graecae* 1–14. Hamburg 1718 (–1728). — *Historia bibliothecae Fabricianae* 1–4. Wolfenbüttel 1717 (–1721). — *Bibliotheca Latina* 1–2. Venetiae 1728.

48. *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum 1500*. Hagae 1719. — *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum 1664*. 1–4. Amsterdam—London 1733–1741.

49. *Chirurgie, in welcher alles, wass zur Wundarzney gehöret... gründlich abgehandelt und in vielen Kupfertafeln ... vorgestellt werden*. Francfurt et Augsburg 1739. Ugyanez latinul: *Institutiones chirurgicae*. Amstelodami 1750. A terjedelmes mű első fejezete: *Bibliotheca chirurgica sive scriptores mei chirurgici*.

50. *Magyar Athenás*. (Nagyszében) 1766.

51. *Specimen Hungariae Literatae*. Frankfurt et Leipzig 1711.

látott, ki mit mondott neki. Különös szeretettel és tisztelettel idézi BÉL Mátyást, TOMKA-SZÁSZKY Jánost, CORNIDES Dánielt, WESZPRÉMI Istvánt és DOBAI SZÉKELY Sámuelt.⁵²

A könyv szeretetét KAZZAY Sámuel az otthoni örökség után Pozsonyban BÉL Mátyás és TOMKA-SZÁSZKY János mellett tanulta. Személye így újabb bizonyítéka annak, hogy BÉL Mátyás körében a század első felében a könyvek, a kultúra szeretetének odaadó hívei nevelődtek.⁵³ TOMKA-SZÁSZKYRÓL így vall egyik DOBAIHOZ írt levelében:

„Az utolsó kedves levelében említett Szamosközi munkáját én sohasem láttam. Énnékem volt ugyan nagy accessusom megboldogult Szászky uramnál, de nem emlékezem reá, hogy nála láttam volna. Megvallom szép volt a bibliothécája, mert sok ritka editiójú görög és deák páterek voltak benne. Én is inkább kapkodtam azokon, mint a magyarok írásival. Noha én nem szereztem magyar manuscriptumokat, mégis van egy magyar Vergiliusom, amelyet fordított Gyárfás úr (a maga tulajdon írása), akiis volt a T. Komárom vármegyének táblás ura. Nem tudom, ha hallott-e a Tekéntetes Úr róla valamit. Az atyafiaknál van Veszprém vármegyében.”⁵⁴

Atyjától, KAZZAY Mártontól kapta a KOMÁROMI—CSIPKÉS-féle *Biblia* egy példányát, aki „olim multa exemplaria invexit in felicissimis temporibus”, Velencén keresztül.⁵⁵ SZENCI MOLNÁR Albert *Nova grammatica Hungarica* (Hannover 1610) és KÖVESDI Pál *Elementa linguae Hungaricae* (Lőcse 1686) c. művét maga BÉL Mátyás adta neki.⁵⁶ Sok esetben DOBAI SZÉKELY bejegyzéseivel ellátottak a könyvek. Nemcsak ajándékként kerültek KAZZAYHOZ ezek a kötetek. DOBAI hungaricumokat gyűjtött,⁵⁷ a hozzá jutott nem magyar vonatkozású kötetekből sokat értékesített is. Így mikor KAZZAY „megkívánja” a „cum notis Erasmi Horatiust”, azt DOBAI eladja neki. KAZZAY ígérete és fogadása szerint köszönettel küldi érte a 12 aranyat. Majd így folytatja levelét:

„Én előmbe ne állana ám a Méltóságos Lázár Úr, mondván, jó patikus, add nékem Horatiusodat, ha egy szó vétek nélkül néked egészen elmondom. Úgy beszéllettek nékem, hogy Bécsben lévén egy bibliopolának mondotta, de az csak azt felelte reája: dass wahr zu fil. Hogy igaz légyen-e mondása az említett méltóságnak, ebéd után elhitték, és hozának elő Horatiust, mondván: Nagyot monda nagyságod ma a német előtt, hadd halljuk ezt a satyrát. Elmondá és keresztülkasul az említett poétát nagy gyönyörűséggel. Bizony balgaság! a mi szegény hazánkban is vannak nagy poéták és a poétákat szerető úri méltóságok!”⁵⁸

52. CORNIDES, WESZPRÉMI és DOBAI közvetlen bibliográfiai segítséget is nyújtott KAZZAYNAK.

53. BÉL Mátyás szellemi programjáról és hatásáról I. BERLÁSZ: *Könyvtári kultúránk...* 318. l.

54. Quart. Lat. 784/2. f. 74.

55. Megjegyzések: 53/f. Valószínű, hogy az ilyenfajta kereskedéssel való foglalkozás a magyarázata annak, hogy egy gráci kalmár KAZZAY Sámuel keresztapja. Atyja mellett főleg ő ismertethette meg vele a külföldi könyvpiacot európai útjuk alkalmával.

56. Megjegyzések: 64/d. e.

57. Levelezéséből ez egyértelműen kiderül. De a kezén átmenő nem hungarica-kötetekbe is bekerült ex-librise.

58. Quart. Lat. 784/2. f. 74. Gróf LÁZÁR János erdélyi kormányzszéki elnökről és neves költőről van szó az idézett részben. A bejegyzések egykorúak, de nem ERASMUSÉI.

Néha a piaristák is adtak neki egy-egy régi könyvet. DOBAIHOZ írt levelei beszámolnak gyűjteményének a kialakulásáról. Kár, hogy csak hiányosan maradt fenn kettejük levelezése.⁵⁹ 1763-ban a következőket írja DOBAINAK:

„A Tekéntetes Hajnal Ádám Urat, Komáromban jól ismértem. Láttam az említett manuscriptumjait anno 1739, midőn a háza kőfalában és a kertében lévő inscriptiókat leírogattam. Sok levelet is mutogatott, és ami még nagyobb: az édes atyámnak volt egy török kardja, amelyen arany bötűkkel az Alkoránból egy kis imádság írva volt, azt a kardot megszerezé, el is kérte szegéntül, és az említett Tekéntetes Úr más kardot adott érte, tudniillik olyat, amelynek mind a két oldala tele van írással, azaz a római császárok, a Julio Caesare ad Ferdinandum Secundum, igen szép rövid stílussal. Ezen kard még mai napig is megvan nálam, mivel még életében az édes atyám énnékem adta, látván mire légyen hajlandóságom. Mondhatom, stupendum opus, in ferro legere historiam Romanorum caesarum. A manuscriptumokat, úgy hallottam, hogy más egyéb raritásokkal együtt a R. P. Jesuitae occupálták.”⁶⁰

Ugyanebben az évben:

„Küldöttének egy igen szép és pompás breviáriumot (Bambergi püspökségé volt), abban is igen szép miniatúra munkával készült képecskék vannak. A többi mind medicum quid, de azok között is vagyon egy collectio. Minden auctorok 1483 és még előbbi időben is nyomtattattak. Némelyek Venétiában, úgymint Macer, Isaac de Urinis pedig Bononiában. Egy más manuscriptum is jött. Ez németül vagyon és egy cartuziánus beszélget egy szegény özvegy asszonnyal. Ennek a colloquiumnak mai német uraimék nem igen értenék meg az egész értelmét hamarjában. De elég légyen, hogy ne láttassam dicsekedni mindazokkal. És már kéregetik tőlem mindazokat, miketis léssen megtartanom, jól tudom. Egy arany numismát is küldött egy Collégám, tudniillik Theodosius Junior. Igen szép, az aránya is finom. Itten egy kalmár vagyon, az szép könyveket hozat Lipsiából. Mostan is hozatott, és vevék tőle Castelli Lexikon medicum. Item Miscellanea Groningana, ebben látok Holmit, ami hazánkat illeti. De hiszen jól tudhatja azon munkát a Tekéntetes Úr. Alázatosan recomendálom a megírt két Centuriákat, mért én igen nagyra böcsülöm a Centuriatores Magdeburgenses. A Lucius editióját megvehettem volna bujdosásomban, de tudván azt, amit Fabritius in Bibliotheca Graeca et Historia bibliothecae suae ír, nem vágyom reája.”⁶¹

A következő évben is érdekes dolgokról számol be:

„A recte facta arbor darabjait és a léniákat a szép ikonnal együtt alázatosan köszönöm a Tekéntetes Bátyámuramnak. Én azok helyett a megígért Segner familia numismáját el fogom . . . küldeni, mivel úgyszincs a magyar dolgokban semmi afféle collectióm. Bezzeg ha Eperjesen volnék . . . drága kincseit és azok közt a Horatiust is cum notis Erasmi, megláthatnám. Már itt emlegettem az Uraknak szándékom, de hallatlanná vészik, mondván, kétfelé nem lehet elmenni kémennek, hazájába és Eperjesre. De bízom az Uristenre.”⁶² „A Balaton melléki utam is elég szerencsés volt, mert ugyan akadtam sok szép inscriptiók kövekre és azokat mind leírtam. (A másik héten több időt vévén magamnak, azokat fideliter leírom a Tekéntetes Bátyámuram számára.) Megvallom igen jól nőtt és nagyot szaporodott azokkal az én collectióm. De bezzeg nem kaptam ám rész-

59. Debrecenben a Református Kollégium Kézirattárában és Levéltárában nem találtuk meg a feltehetően a KAZZAY-gyűjteménnyel együtt odakerült, KAZZAYHOZ írt leveleket a függelékben közölt JANKOVICH-leveleken kívül.

60. Quart. Lat. 784/2. f. 74.

61. Uo. f. 73. A szóban forgó kódexek mai jelzete: R 603. (RADÓ i. m. 135. sz.) és R 521 (VÍZKLETY i. m. 46. sz.)

62. Uo. f. 75.

táblát, és ritka szerencse olyant lelni. De mihaszna emlegetem, mert tőle megváltam. Hanem volt más jó szerencsém a gemmákhoz. ... Leírtam egy régi levelet is [metales a Nicolao Kauch (?) palatinae elargitae] egy magyar könyv táblájára ragasztva. Eleget kértem tőle, de nem ejtethem kezemben. Noha már azt gondoltam, hogy enyim, és azt Domokos Lajos öcsémuram is látta és szörnyen csudálkozik rajta, hogy úgy bánt a mostoha idő azon drága kincessel. Még más ritkaságokat is láttam, tudni illik egy régi Platinát in 8vo majori. Minden munkája benne volt. Igen fent volt véle a possessora, méltán is, mert kértem tőle az én Platinámon, mellé adtam aliquot aureos, de meg sem hallgatta. Elhiszem van már a Tekéntetes Bátyámuramnak a Méltóságos Consiliárius és Thecárius Kollár Úrnak a liber singularissa. Ha két exemplárja volna ... ad usum alázatosan experálom, mivel mostani utamban láttam, de tantum in transitu, és amint hallom igen ritka lészen maholnap.”⁶³

A Felvidék és Erdély közti könyvkölcsönzés jelentős része KAZZAY keresztül bonyolódott le. Nála helyezték letétbe a könyveket és egyéb értékeket is, várván az alkalmas személyt, aki azokat el- vagy visszaszállítja. Erdélyből BUTKAI János és CÖRNIDES Dániel, Debrecenből DOMOKOS Lajos, SINAI Miklós és mások is azt írják DOBAINAK, hogy a könyveket patikárius KAZZAYTól fogja megkapni.⁶⁴ SINAI kérését is továbbítja DOBAIHOZ: „Még egy kérése volt a Tekéntetes Bátyámuramhoz, tudniillik Stylus Cancellariae Matthiae Corvini, mondván, abbul sokat szedegethetne in rem suam. Én erre semmit is nem szóllottam, mert tudom jól, hogy a szeme fénye azon manuscriptum a Tekéntetes Bátyámuram Bibliothecájának. Aztot is tudom, hogy kérte a Tekéntetes Bátyámuram ökémeke magyar manuscriptumokat, de nem adták, mondván, féltjük, hogy elvész ezen egyetlen magyar palládiumunk.”⁶⁵

KAZZAY a 60-as években ott akarta hagyni Debrecent. DOMOKOS Lajos egy levelének utóiratában így panaszkodik: „Bátyám Kazay Uramnak megadtam Uram Bátyám levelét, de véle nem szólhattam, mert én ritkán mehetek a patikába, őkegyelme pedig, noha igen jó barátom, csak akkor tartja a visitáit, mikor beteg vagyok.”⁶⁶ 1769-ben WESZPRÉMI István már így írt: „Patikárius Kazai Sámuel Komám nagyon veri a készülő dobót: úgy látszik, hogy le is mond egyáltalában a hivataláról.”⁶⁷

63. Uo. f. 76. KOLLÁR Ádám Ferenc nagy felháborodást kiváltó *De origimibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae...* (Vindobonae 1764.) c. művét kéri KAZZAY DOBAITól.

64. Ez nemcsak azért történhetett így, mert neki nagyon jó kapcsolatai voltak a kereskedőkkel (bizonyára sokkal jobbak, mint a kollégium professzorainak vagy az előkelő DOMOKOSoknak), hanem mert megbízható és a könyveket nagyon megbecsülő embernek ismerték. Érdemes megjegyezni, hogy könyveibe egy tollvonást sem írt be, még a nevét vagy a könyveknek a jelzetét sem.

65. Quart. Lat. 784/2. f. 77. A szóban forgó kódexek: a *Nyírkállói kódex* (jelenleg a pécsi Püspöki Könyvtárban) és a *Debreceni kódex* (a debreceni Nagykönyvtárban. Mai jelzete: R 524).

66. Quart. Lat. 784/1. f. 168. Ugyanebben a levélben így ír DOMOKOS Lajos: „... hanem mindennek csak Uram Bátyám kezébe kell akadni, igazán hogy a vizek is mind a tengerbe folynak. Bár csak securum lehetne a publicum, hogy az a drága collectio utoljára ribs-labsra, vagy ad manus mortuas nem megyen.” DOMOKOS Márton már 1763. április 26-án ezt írja DOBAI ritkaságairól magának DOBAINAK: „Úgy tartom, legjobb volna az ilyeneket valami jó publica bibliothecába helyeztetni, hogy annak idején a posteritas hasznát vehetné még valaha.” (Uo. f. 185.)

67. Quart. Lat. 784/3. f. 161.

SINAI Miklós is érdekes leveleket írt DOBAIHOZ. 1768. április 5-én DOBAI egy ajánlatára így válaszolt:

„Én örültem volna rajta, ha a catalogusban specifikált könyveket öszvességel a publicum számára megvehettük volna. De abban módunk most nincsen. Azért először, mert nagy árúaknak tartják a Tiszt. Collegáim. Nálunk pedig a könyv nem drága. Gyakran fordulnak elő auctiók és csak legközelebb is olyan olcsón mentek el nagy részént azok a könyvek, hogy Amszterdamban vagy Leydában nem hiszem, hogy drágábban el nem mentenek volna. Más az, hogy a feljegyzett könyvek közül, még a ritkábbjai közül is némelyek már megvagnak minékünk, és kétszer megszerezni nem ítélik szükségesnek Collegáim. Valami részét kiválogatni pedig, s a többijét eladni itt, éppen nem volna bátorságos, mert méltán lehetne tőle tartani, hogy fele árra se jönne ki. Mi tagadás benne, szegények is vagyunk mi, akik a jó tudományokat szeretnénk, de nem is sokan szeretik azokat, és ritka, aki gyönyörűséget érezne abban, hogy nem mindenütt előfordulható könyve vagyon. Theologia dat kleba, sokan tartják közülünk is.”⁶⁸

Ha ezek mellé még azt is figyelembe vesszük, hogy magyarországi gyűjtőink többsége ekkor magyar vonatkozású anyagok megszerzését tartotta szeme előtt, akkor feltételezhetjük, hogy KAZZAY viszonylag olcsón szerezhetett régi könyveket. A beszerzési árakból igazolódik is ez. A 18. századi tudományos kiadványokért általában többet adott, mint a régebbi kötetekért. Főleg a maurinusok kiadásainak összevásárlására költött sokat. De egy-egy orvosi szakkönyvért is gyakran adott kötetenként 30 forint körüli összeget. Petrus LAMBETIUS *Commentariorum de Bibliotheca Vindobonensi libri VIII* (Vindobonae 1665—1679) c. kiadványáért egy aukción barátja az ő megbízásából 250 forintot adott.⁶⁹ Petrus LAMBETIUST nagyra értékelte KAZZAY. 1770-ben DOBAIHOZ írt levelének utóiratában meggyőződhetünk erről: Egy idegen országi jó barátjától kapott leveléből értesült arról, hogy az *Iconica et historiae descriptio praecipuorum haeresiarum, qui ab ecclesia catholica et sectariis ac phanaticis excommunicati rejectique sunt, in qua eorum dogmata non minus, quam vitae initium et finis breviter perstringuntur* (Arnhemii 1609) c. kiadvány ex libris Petri Lambetii Hamburgensis van.

„Héj, énnékem is csurgott a nyálom ezen címéliumra, de haszontalan. Mert semmiképpen nem adja, meg is írta, hogy az a kis írás benne többet térszen, mint magába a ritka munka, amely még nagy bibliothecákban is, nem igen talál-tatik. Írta aztat is, hogy látott Servetus munkáját Londonban, midőn a nagyhírű Meádiusnak bibliothecája auctiôn eladatott volna. Adtanak pedig érte a Corporis Christi Collegiumbeli barátok kétszáz ginét.”⁷⁰

Végül mégis sikerülhetett megvásárolnia e példányt, mert a katalógusában az alábbi megjegyzést olvashatjuk mellette: „propria manu Lambetii, ex libris Petri Lambetii Hamburgensis”.⁷¹

Az 1447-ben kiadott, kétkötetes, német nyelvű biblia⁷² megszerzéséről ezt írja: „Nem tudom, hogyan jutott Krauss Uram hozzá, én ökelmétül

68. Uo. f. 87.

69. Megjegyzések: 80/h.

70. Quart. Lat. 784/2. f. 81.

71. Catalogus, 271. sz. A kötet mai jelzete: R 501.

72. Mai jelzet: E 15. Benne egykorú, német nyelvű *Te Deum*-kézirat. (Megjegyzések: 58/d.)

hozattam.”⁷³ Egy HERSCHEL Lebel nevű zsidó 1758 körül kezdett neki holmi régi római numizmákat prokurálni.⁷⁴ Az 1763. évi debreceni tavaszi vásárról DOBAINAK így számolt be:

„Mauss Uram is volt ezen vásárkor, de semmi sem volt nála, valami ritka vagy szép munka. Catalogussa sem volt. Hanem Bécsből küldöttek egynehányat. De hiszen a Tekéntetes Úrnak nagyobb correspondentiája van azon bibliopola uramékkal. Küldöttek egy Macrobiust, editio Brixiana anni 1483, in folio, igen ritka. Vannak énnékem ezen időben nyomtatott könyveim, mivel mindig nagyon böcsültem a régi editiókat és manuscriptumokat.”⁷⁵

Joannes MABILLON *De liturgicis Gallicis* (Paris 1729) c. munkáját szintén csak nehezen tudta megszerezni. Elmondja, hogy végül az a könyvkereskedő hozta neki, aki a COLBERT könyvtárából származó ritka köteteket is. Hat esetben meg is említi, hogy a szóban forgó könyvek (4 ősnymotatvány és 2 antiqua)⁷⁶ „ex bibliotheca Colbertiana” vannak. Ma ezek közül négy található meg a református kollégiumban. De vannak más nevezetes személyektől származó könyvei is. CICERO *Tusculanae disputationes* (Lipsiae 1514) c. művének kiadásában MORUS Tamás kiadatlan bejegyzései olvashatóak.⁷⁷ A kötet DOBAINól került hozzá. Paulus MERULA, Conrad CELTES és mások bejegyzéseiről is olvashatunk KAZZAY megjegyzéseiben. Utóbbi PTOLEMAEUS *Cosmographia*-jának 1482. évi ulmi kiadásába írt be néhány glosszát.⁷⁸ Ősnymotatványokat sikerült szereznie „ex Bibliotheca Managettiana” is,⁷⁹ ennek a könyvtárnak a katalógusa is megtalálható nála. GRATIANUS *Decretum*ának párizsi, 1506. évi, kommentárokkal ellátott kiadása hosszú úton került hozzá a sárospataki református kollégiumból, amelyet rebellissége miatt kiraboltak.⁸⁰ Koránból csak nyomtatványt sikerült szereznie. Pedig nagyon vágyott kéziratra is. Megbízást adott pl. FÁBRI Nep. Jánosnak, a trinitáriusok generálisának, aki atyjának keresztfia volt, s az ő Komáromban létekor a rend ottani monachusa. A szerzetesek megpróbálták a görög kereskedőket, de nem sikerült eredményt elérni. Nagyjapja a fenti szerzetesektől vette kúriáját Komáromban.⁸¹ Többször is említi, hogy tiltott könyvről van szó. Egyszer a könyvcenzor is megtalált nála egyet (Johann HARDUIN: *Opera varia*. Amstelodami et Hagae 1733). Csak sok instanciával tudta elsimítani az ügyet.⁸² FÜLEP István, KAZZAY barátja és iskolatársa konvertitaként Rómában a De

73. Fol. Lat. 11. f. 74.

74. ZOLTAI: *Újabb adalékok*... 5. 1.

75. Quart. Lat. 784/2. f. 74. MAUS Gellért az első hivatásos pesti könyvkereskedő volt.

76. Megjegyzések: 31/a. A COLBERT könyvtárából való származásra l. Megjegyzések: 36/a, 72/g, 76/a, 80/d. e. g. A Nagykönyvtárban megtalált kötetek jelzetei: G 133, G 237, G 572, G 772.

77. Megjegyzések: 80/q. Mai jelzet: G 145. A bejegyzések egykorúak, de nem MORUSÉI.

78. Megjegyzések: 61/a. Mai jelzet: U 45.

79. Megjegyzések: 88/i, 90/b. A két ősnymotatvány: Arnoldus de VILLANOVA: *Opera*. Lugduni 1500. és Bartholomaeus ANGLICUS: *De natura rerum*. Norinbergae 1483. Mai jelzetek: O 29 és Q 286.

80. Megjegyzések: 76/h

81. Megjegyzések: 53/g.

82. Megjegyzések: 60/c.

Propaganda Fide presbitere lett, s onnan levelezett KAZZAY-val, aki egy ízben arra kérte, hogy a Vatikáni Könyvtár PLINIUS-kódexét nézze meg s írjon neki róla. FÜLEP megpróbálta, de az embertelen és barátságtalan bibliothecarius nem engedélyezte neki. KAZZAY Balatonfüredről írt levelére már nem válaszolt, valóságú, hogy meghalt.⁸³ PLINIUS *Historia naturalis* c. művét magyarra akarta fordítani, ezért különösen sok PLINIUS-kiadást vásárolt.⁸⁴ De meghallotta, hogy már megjelenik magyarul, ezért letett szándékáról, nehogy plagizálás gyanújába keveredjék.⁸⁵

PEREN Júdás, aki, miután Magyarországról elmenekült, Prágában élt, visszatérve héber kéziratokat juttatott el KAZZAY-hoz.⁸⁶ Egyéb keleti nyelvű könyvei és kéziratái is voltak. Ezek értékelésében a 17 nyelvet beszélő és író könyváradi rabbi volt segítségére.⁸⁷

Természetesen nemcsak a saját könyvtára érdekelte KAZZAY-t. Különös örömmel ír arról, hogy MÁTYÁS király könyvtárából három helyen is találtak fennmaradt kötetet.⁸⁸ Latin kultúrájuk miatt nagyra értékelte a katolikus szerzeteseket:

„Tudom azt, hogy olyan időben élünk, hogy a franciscanusok oly tudományokat tudnak, amelyeket mi protestánsok csak ímmel-ámmal hallottunk, hogy tudják Angliában, Lejdában, Párisban, Rómában és Bécsben is. Mert itt legalább szólván van egy pater, aki a homiliákat ugyan jól tudja írni minden szószaporítás nélkül, mind a Szent Pál leveleire, a Szentatyákra, . . . jártas Origenesben, és a magam Origenessei, van mind a görög és deák, francia barátok fáradozások által kijött egész Origenesem, mind pedig az a könyve, melyet Contra Celsum írt, editio Romana, 1480, nála voltak. Jól tudja rem nummariam, van néki igen szép collectiója familiárum Romanarumban. A minerológiát is tudja, mert a Kőrmöztbányát úgy kicsinálta a magyarországi értznenekből, hogy valóban csudálni lehet. A Pater Piaristák nem szükülködnek, hogy én írjak rólok. Mert a világ tudja, minémű jóféle szerzetes és tudós atyák. Bezzeg szeretnék ezek, ha jó módon övék lehetne, amicském van. Tudom, jól élnének vele.”⁸⁹

A nagy szakértelemmel és vagyonának teljes ráfordításával létrehozott Collectio Kazzaiana azonban végül mégiscsak a református kollégium könyvtárába került, s szerencsés módon egészítette ki egy jelentős kulturális intézményünk állományát. KAZZAY-t legtalálóbban talán segédének, CHERNY Jánosnak a szavaival jellemezhetjük, aki a BARANYI-perben így vallott mesteréről: „Én ugyan őtet nagy tudományáért és selecta Bibliothecájáért igen becsülöm és nem hiszem, hogy in Hungaria inter apothecarios, exceptis divitiis eorum, a tudományokban és a könyveknek szeretetében ő nekie volna párja.”⁹⁰ Valóban nem volt párja, sőt személyében a magyarországi bibliofil gyűjtés egyik úttörőjét tisztelhetjük.

83. Megjegyzések: 88/b.

84. A 11 kiadás közt található az első PLINIUS-nyomatvány is (Velence 1469), sőt egy 1472-es ugyancsak velencei nyomtatvány is. Mai jelzetek: G 18 és G 19.

85. Megjegyzések: 51/ax és 33/d.

86. Megjegyzések: 66/b., c. MEGILLATH Eszter, két héber kézirattekercs. Az R 699. jelzeten levő héber pergamentekercsek állítólag nem KAZZAY-tól kerültek a Nagy-könyvtárba.

87. Megjegyzések: 66/a.

88. Quart. Lat. 784/2. f. 79.

89. Uo.

90. ZOLTAI: *Újabb adalékok* . . . 9. l.

MELLÉKLETEK

1. *Kazzay Sámuel és Schönvisner István megállapodása*

Tractatus emptionis conditionatae
si ea nempe Altissimo loco approbata fuerit

Conformiter ad Benignissimam Resolutionem Caesareo-Regiam per Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale die 12^a Martii Anno 1781 sub num. 1089. via Inclyti Senatus Regiae Universitatis Budensis intimatam, factus est contractus ratione emptionis Bibliothecae, collectionis numariae et antiquariae inter Stephanum Schönvisner Custodem Bibliothecae simulque rei numariae et antiquariae in Regia Universitate Budensi Professore pro parte ejusdem Universitatis Regiae, et inter Samuelem Kazzay de Strecze Magistrum et Apothecarium in Lib. Regiaeque Civitate Debreczinensi, dictae collectionis Professore hoc nimirum modo.

Praefatus Stephanus Schönvisner postquam Numophilacium et gemmophilacium Kazzayanum inspexisset et sigillatim numos omnes in cisaque gemmas ac lapides aliasque antiquitates eo spectantes, itemque manuscripta vetera diligenter examinasset, atque libros etiam ita esse deprehendisset, sicut illos in Catalogo, jam praevie Budam submisso descriptos intellexerat, interrogavit praememoratum Samuelem Kazzay quonam ultimo pretio haec omnia haberi ab illo possint? ac post multas deliberationes in eo tandem conventum est, ut haec omnia simul cum armariolo Numophilacii, cumque thecis bibliothecae ejusdem cumque cistis in quibus nunc libri sunt pro octo millibus florenorum Rhenensium Regiae Universitati Budensi edant, si Sacratissimae Caesareo-Regiae Majestati ita visum fuerit. Haec acta sunt Debreczini 9^a Maii 1781.

Stephanus Schönvisner in Univ.
Reg. Bud. custos Bibl. et Professor Antiqu.
m. p. L. S.

Samuel Kazzay Magister et
Apothecarius m. p.

Collatum per (olvashatatlan szigla)
OSZK. Fond 16/30. 1. lev. Másolat.

2. *A Nummophilacium értéke*

Nummophilacium quid vel quantum valeat, ita exponere et taxare nescio, prout libros tam manuscriptos quam impressos. (Habeo namque emptionales schedas ab ipsis bibliopolis.) Nam nec diem, nec annum, nec pretium nummorum adscripsi tempore emptionis. Sed in summa adpono.

Notandum est, dari nummos communes, vel obvios, raros, rariores atque rarissimos. Horum itaque singillatim, certum pretium aut valor definiri nequit. Emptor et amator talium nummorum parvum curabit pretium, ab affecta et scientia rei nummariae abreptus. Aurum, argenteum, cuprum et orichalcum est nummorum corpus sive massa, qui inspicienti placebunt tam ob insignem raritatem atque diversitatem tam adversarum, quam aversarum facierum, quid quod, ob bonam conservationem.

His accedunt gemmae diversae, ut catalogus, illa tam etiam numerum prout nummorum cum diversitate adnotatum habet.

Tandem statuariae variae majores et minores una cum quatuor tabulis aeneis recorder, me duas illarum triginta aureis Kremnitziensibus emissae.

Quae adhuc his sunt addenda, etiam catalogus dicit. Adeoque in toto et simul, aestimo praeter Bibliothecam hocce meum Cymelium Rhf. 3650.

S. K. Z.

OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 11. 80. lev. Kazzay sk. frása.

3. *Kazzay Sámuel levele gróf Balassa Ferenchez, a Commissio Studiorum elnökéhez!*

Fő Méltóságú Kegyelmes Gróf Uram, Consiliárius Uram és
Fő Director Uram, énnékem érdemem felett való Kegyes,
Jó és Nagy Pátrónus Uram,

Ajánlom igazi alázatos és köteles szolgálatomat Fő Méltóságú Kegyelmes Gróf Uram és Fő Director Uram, jelentvén Excellenciádnak ezen együgyű és alázatos levellemmel, nagy hálaadással és köszönettel, hogy Főtisztelendő Professor és Bibliothecarius Schönvisner Úr, irántom és bibliothecám dolgairól a Felsőes Királyi Locumtenentiálé Consiliumnak felküldött relációját, kegyes atyai, és engem segítő szívre vette ugyan valójába, és azt tovább is úgy folytatni kívánja. Segítse is arra minden dicsőséggel Excellentiádat a Felsőes Mindenható Szent Úristen, aki is Excellentiádat minden lelki és testi bő áldásaival áldja meg, mind én, mind az egész házom népe tiszta igaz szívünkől kívánjuk, és magunkat Excellentiádnak hathatós és erős oltalmába ajánljuk, mint minket szerető és rajtunk könyörgő édes jó Atyánknak, bízván mind a megígért, mind pedig már ediglen is tapasztalt és kimondhatatlan kegyelmeiben, amelyek által mind ekkoráig a Tekintetes Nemes Tanácstól nem volt semmi megbántottságom és háborgattatásom. És annyival is inkább megerősült az Excellentiád protectionális, kedves és drága levele, hogy a fent említett Főtisztelendő Professor és Bibliothecarius Úr, Főbíró Tekintetes Domokos Lajos Uramnak is, azíránt hathatós-képpen oda beszéllett. De bezzeg, Fő Méltóságú Kegyelmes Gróf Uram, Consiliárius Uram és Fő Director Uram, ugyan feltámadott ellenem a Reformátum Consistorium (az áll a tiszteletes professorokból és a tekintetes református hat vagy hét tanácsbéli urakból, hozzá járulnak még egynehány communitasbéli nagytehetségű úri emberek) és immár kétszer tartottanak generális gyűlést irántom, hogy minden dolgomat mindenütt, azaz Budán, Posomban és Bécsben elrontsák; minden kigondolható és elkövethető módok és mesterségek által. Ennek végben vitelére rendeltetett a fent említett Domokos Lajos Uram, mint legalkalmasabb ember, aki is ugyanazon Consistorium és Collégium dolgai végett meg fog fordulni az említett helyeken és az ágenseknek is által adja ezt a munkát.

Bőlesen emlékezik Excellentiád, Fő Méltóságú Kegyelmes Gróf Uram, Consiliárius Uram és Fő Director Uram, énnékem érdemem felett való Kegyes, Jó és Nagy Pátrónus Uram, hogy mind itten létében Excellentiádnak megmondottam, mind alázatos és siralmas, s panaszló levelimben megírtam, hogy a több adósságaim között a Nemes Collégiumnak én csak ezer rhénes forintjával tartozom, és íme, nem akarják várni Ófelségétől, mind irgalmas Édes Atyámtól, az én megvigasztaltatásomat. Hogy az úgy legyen, a fő curátoroknak, Tekintetes Aulae Familiáris Rhédey Úrnak is illendő böcsülettel és tisztelettel megírtam. Hanem ezért a kevesebb summáért rajtam körösztül akarnak menni, a fiscussukat is már instruálták. Semmit nem gondolván a mi Kegyelmes és Felsőes Királyunknak irántam lett parancsolatjával. Nem bánnak azokkal úgy, akik tíz, húsz, harmincz és több ezer forintokkal adóssak őkegyelmeknek, (Sőt olyanoknál is vagyom, amelly summa pénzt soha sem látnak.) hanem engem szegény fejemet üldöznek és hurcolnak, csak hogy az Bibliothécámban köthessenek, és azt elvehessék, tarkán persze, és sok hamis úton és módon. Ennek a gonosz szándéknak és feltételnek kigondolója és igazgatója, minden praestáját megvetvén, hogy elvesszen, és azon nagy öröme léhessen, ama nagy híró Doctor Hatvany István Uram. Le tudnám hitelesen, igazan és minden indulat nélkül Excellentiádnak festeni, mind magát, mind praxissát, amellyet él, az ő Felsőes kegyelmes királyi parancsolatainak megcsúfolására, critizálására és repositiójára, a többekkel együtt, avégett, hogy soha se tudhassa meg ő Felsőes a fundatiójuknak, pénzeiknek summáját, és a fent említett debitorjaiknak neveket. De én még mast csak hallgatok, noha Hatvany Uram sok jó voltom és szolgálatom után meg nem szűnik énellem dühösködni, az alatt is, amint egy ugyanazon consistorium belső tagja (jól ösméri és szereti azt is Excellentiád, mert láttam a jelét, amidőn méltatlan személyemet is Úr, mégpediglen ugyan igaz és nagy úri ebédjére méltóztatott Excellentiád Fő Méltóságú Kegyelmes Uram) a *lelki esmérrettől* meggyőztetvén, egy jó embere által megizente mindezeket, és tudtomra adta, és kérészt, hogy az

élő Istenért, a Hatvány Uram dühössége ellen jó előre őrizzem magamat. Miből álló legyen és mennyire terjedjen ki, azt most ide le nem írom, mert Excellentiádnak, Fő Méltóságú Kegyelmes Uram, atyai kegyelmének és rajtam szánakozó kegyes jóvoltával visszaélnék. Hanem a Felsőges Mindenható Szent Úristenre kérem Excellentiádat, az ő szerelmes egyszülött szent Fiáért, a mi édes Üdvözítőkért, az Úr Jézus Krisztusért, az elkezdett jó munkákat úgy kormányozza és vezérelje, hogy szegény házomnak dolga forduljon jóra már ezen várt időben, és a leírt igen tudós, híres és magának tetsző Doctor és Professor mind az ő maga, mind a többiek feltett igyekezetekben meggátoltassanak. És ha a három ezer rhénes forint készpénz iránt leszen ő Fölségétül a kegyelmes resolutió, azonnal oda fogom az ezerít vinni (a más kettejit nemzetes Baranyi Miklós Uramnak. Ezen urat is az említett Hatvány Uram ingerelte fel ellenem.), hogy békét hagyjanak énnekem. De aziránt is alázatosan kérem, mégpedig keserves könyv hullajtásimmal, Excellentiádat, hogy jó emlékezetben legyen Excellentiád előtt szegény ügye fogyott házom a sok üldözések miatt, amidőn referálni fogja Excellentiád ő Fölségének az egész dolgot, és ehhez járuló panaszsomat. Mindezekért elvészi bővséges jutalmát Excellentiád az Úristentül, és én is, és az én egész szegény házom népe holtig tartozó hálaadással fogjuk emlegetni Excellentiádnak rajtunk tett kimondhatatlan jóvoltát és édes atyai szeretetét. (Jóllehet unalmas lehet Excellentiádnak, és arrúl mélységes alázatossággal bocsánatot kérek.) Mind Édes Jó Atyámnak és Igaz egy Pártomat fogó Fő Méltóságnak és Pátrónus Uramnak, Excellentiádnak, keservesen sírván üldöztetésem miatt, így megírván, ajánlom és bérekesztem magamat fent említett Excellentiádnak könyörülő és engem házom népestül együtt igazán szerető szívébe, és elvárván óhajtvá a segedelmet, védelmet és vigasztalást, a leírt üldözés ellen, maradok, amíg élek Excellentiádnak

Fő Méltóságú Kegyelmes Gróf Uram
Consiliarius Uram és Fő Director Uram

igaz, alázatos, kész, köteles,
szegény és együgyű szolgálja

Debreczen, die 31. Julii A. 1781.

Ztréczei Kazzay Sámuel
patikárius

OL. C—67. 1781. Universitas Budensis. Fons 20. Pos. 5.

4. *Ifj. Jankovich Miklós és Kazzay Sámuel szerződése*

En alul megírt Ztréczei Kazzay Sámuel vallom ez levelemnek rendiben, hogy én Ifjabbik T. Jankovics Miklós Úrral illy conditiora és contractura léptem. Hogy minden könyveimet az elkészített Cathalogus szerint, és ezeken felül azokat is, kik a lajstromba nincsenek beírva, mert annak elkészítése után szereztettek, úgy nem különben minden arany, ezüst, réz numizmatát, táblákat, gemmákat, amuletumokat, gyűrűket, statuákat és más különbféle találkozendó római vas és réz regiseket, öt rendbeli perspectivumokkal, ennihány tükörökkel, camerákkal, három rendbeli kardokkal, képekkel, két földi és két égi golyóbisokkal és más effélékkel, mellyek a boltban találkoztak és megmutattattak nevezett T. Jankovics Miklós úrnak által adom és nékie örökösen bírni engedem kétezzer-ötszáz rh. forintokban vele megalkudván, olly móddal, hogy ötszáz forintoknak lefizetése után ezen collectiot fenn említett rende szerint magához vehesse és használhassa restans kétezzer forintokról pedig öt pro centum járó interessével szőlő chartabiankat adni köteles legyen. Midezeknek effectusa az ő ura atyja consensusától függvén, amelly ideig mindent in statu integro conserválni köteles leszek. Sőt ha valami elzalogosítottatott volna, vagy elzalogosítottatnék, annak redemptiojára köteles leszek.

En pedig Ifjabbik Jankovics Miklós által látván azt, hogy én atyai engedelem nélkül semmi contractustételbe nem ereszkedhetek, fiúi köteleességem szerint ezen contractusnak erejét és confirmatioját az atyámtól várván; egyébként fent nevezett conditioiok szerént acceptálom és mindazokra magamat obligálom. Ha

hogy pedig az atyám consensusa a dato praesentium egy holnapi terminus alatt hozzá nem járulna tellyességgel irritáлом és revocalom. Sigl. Debreczini die 27a octobris 1795.

Kazzay Sámuel Ifjabbik Jankovich Miklós

Sk. aláírások és pecsétek.

OSZK, Fond 16/30. 2. lev. Eredeti.

és Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, II. 1. c., Eredeti.

5. *Jankovich Miklós kötelezvénye*

Én alább írt Ifjabb Jankovics Miklós vallom ez levelemnek rendiben, hogy én érzékeny szívemre vévén nemes és nemzeti Kazzay Sámuel Uramnak, Debreczen várossa volt apothecariussanak megnyomorított sorsát, tekintvén annak mind számos esztendőkkel terhelt öregségét, mind pedig különös hajlandósággal viseltetvén hozzá, úgymint egy hazánkfiához, ki huzamos életét az tudományoknak feláldozta, azon tiszteletbűl, mellyet az tanult és öreg emberekhez kiseded korontól lenni iparkodtam, hozzá járulván az is, hogy ritkaságainak megmutatásában és velem in suspenso hagyatott alkuvásban nagy szívességet és különös emberséget tapasztaltam, azon esetre, ha az collectiojárul vele tett contractusom az atyámtól confirmáltatik és helybenhagyattatik minden esztendőre élete fogytáig hatvan rénes forintoknak megadására és nekie kezeihez szolgáltatására magamat kötelezem, holta után pedig ötlet öregségben gyámoltó fiának Eleknek, és annak feleségének Tar Sárának száz forintot lefizetni köteles leszek. Ha hogy pedig az atyám contractusomat meg nem erősítené, magam is ezen obligatiótól ment leszek. Sigl. Debreczini 795. die 27a octobris.

Ifjabbik Jankovich Miklós

Sk. aláírás és pecsét.

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

6. *Jankovich Miklós és Kazzay Sámuel levelezése*

Érdemem felett való Drága Nagy jó Uram!

Valamint eddig, úgy ezután is azon fogok iparkodni, hogy az Úrnak Kazay Uramnak, az dolognak egész voltát mindenkor *sincere* és *candide* kinyilatkoztassam, mert tudom, hogy ha igazán és módjával bánok, minden előadható neheztelését eltávozthatom magamtól, és amennyire lehet, *fávorját* is megnyerhetem. Jelen tettem az atyámnak, és kezébe adtam azon contractust, mellyet együtt kötöttünk. Ő annak elolvasásával, bibliothecának és hozzá valóknak megvételét éppen nem ellenkezte, hanem magának capacitatiojára tovább való terminust kért, bizakodván abban, hogy mivel e következendő téli alkalmatlan időkkel annak transpositioja úgyis meg nem eshetne, az Úr Kazay Uram, a dolgoknak bővebb megfontolására legalább hétholnapi terminust adna. Tudván aztat Kazay Uram, hogy az Atyám szinte már 70 esztendőkön fellül legyen, és az illetén scrupulosus emberek a dolgot szegrűl végrűl vizsgálni szokták. Mindazonáltal én tellyes bizodalommal vagyok, hogy kérésemnek helyt fog adni az atyám, és ezen bizodalomnak nagyobb erősítésére vagy jövő decembernek, vagy januáriusnak holnapján az Wingand legénye által legalább 30 Rf le fogok küldeni, melyrűl oly quietantiat, mint az előbb letett 20 forintokról, kívánni fogok. Addig is pedig esedezek, hogy ha valami magyar és római régiségeket olcsóbban vehet Kazay Úr, számomra venne, de réz monéták, hacsak nem görögök, nem szükségeseek. Melyeket jelentvén, és egyszersmind a terminusnak finális hosszabbításáért esedezven magamot tapasztalt szívességébe ajánlom, és Elek fiát és feleségét köszöntvén, maradok siető pennámmal az Úrnak Kazay Uramnak

igaz szívű szolgálja

Ifj. Jankovich Miklós

Sz.Fehérváron die 12a Novembris
795.

PS. Kazay István Úrnak szóló levelét, minthogy még el nem érkezett, kezéhez nem szolgáltathattam. Magam ötödnapról itt vagyok, és decembernek közepetteig itt maradok, mely is legnagyobb oka, hogy az atyámmal bővebben nem tractaltam, conscriptio, repartitio és más publicumok miatt.

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

7. *A Tekéntetes és Tudós Notarius Uramnak énnékem érdemem felett való Nagy és Patrónus Uramnak!*

Ajánlom igaz, alázatos, kész és köteles szolgálatomat és jelentem ezen öreg és reszkető kezemmel írt együgyű levelemmel, hogy a fent említett Tekéntetes Úrnak de dato 12 hujus, éppen a tegnapi postával, böcsös és kedves levelét, nagy örömmel vettem, és elolvastván az édes fijammal együtt megújultunk és meg is örvendeztettünk. Jóvá hagytuk a fent említett Tekéntetes Úrnak minden megírt okait a terminusnak meghosszabbítása iránt. Azért igenis megengedem, és reá is állok, minden módon azokra, amelyek, a fent említett Tekéntetes Úrnak kedves és böcsös levelébe írva vagynak. Én szegény fejem azzal meg fog állani, ha megháboríthatnám, a fent említett Tekéntetes Úr is, ezen együgyű és alázatos levelemmel. Igenis jó léssen a Veingand legénye által leendő 30 Rf lehozatása. De ha előbb lehetne, annál jobb lenne, mert igen nagy szükségben és inségben élek, az édes gyermekimmel, a házbért is már ki kell fizetnem, amely hallatlan, amint a fent említett Tekéntetes Úr tőlem megértette. Ugyszintén a Bibliotheca Depositiojáért igen nagy és asztot is ad tempus transportationis rajtam kívánja a házigazda. És én tovább nem kívánok az ő hajléka alatt maradni, hanem csak addig, míg a fent említett Tekéntetes Úr a maga kedves levelébe jelenti. Minden nap megnézem a Bibliothécát, nincsen semmi kár benne. Doctor Wespremy kedves komám uram is vélem bent volt, és látta, hogy egy tudós igaz magyar úr vette meg a vén és öreg Debreczeni Pliniusnak Bibliothécáját cum omnibus pertinentiis, látván az elpecsételtett három rendbéli darabokat, és meghagyta, hogyha írok, a fent említett Tekéntetes Úrnak, a maga nevével igen szívesen köszöntsem a fentemlített Tekéntetes Urat. Semmi nummismát azuta nem láttam, hogy vehettem volna valamit pro argumento Nummothecae. Voltam a humanissimus bibliothecariusnál causaliter betérvén a collegiumba. Előhozta a fentemlített Tekéntetes Urat, a maga erdélyi fejedelem nagy aranyát is, és igen fent vele. De én Júliát vel Líviát hoztam elő, amelynek ritkaságáért semmit sem tudott, nem is csoda, mert én hoztam rem nummariam in Debreczen pro summa necessitate viri eruditi (?). Az édes fijam Elek és kedves felesége Tar Sára alázatosan tisztelik és köszönik a fentemlített Tekéntetes Urat minden kívánható lelki és testi jóknak szíves kívánásával, akiket megáldott a fölséges mindenható szent Úristen egy szép kis leánykával. Azért fent említett Tekéntetes Úr a harminc rénes forint változzék negyvenné, úgy jobban tehelhetünk ezen üldöztetésemben. Elvárom a fentemlített Tekéntetes Úrnak kedves válaszát. Kedves Uram Ócsémet Kazzay István uramat mostan is alázatosan köszöntöm, és kérem jussak őkegyelmének eszébe. Ezek után vagyok és maradok a fent említett Tekéntetes Úrnak

Debreczen,
die 24. Novembris
A. 1795.

mint kedves jó Patrónus Uramnak
igaz, alázatos, kész, köteles szolgálója
Ztrécezi Kazzay Sámuel

OSZK. Fond 16/30. 4. lev. Eredeti.

8. *Bizodalmas s jó Uram, nekem minden tisztelettel becsülendő Öreg Uram!*

Megemlékezvén arról, amit ígértem Fehérvárról költ levelemben, bátor mostanyi környüállásomban annyit, amennyit gondoltam vala, ezen alkalmatossággal nem küldhetek, mégis ez ide rekesztett négy az 4 aranyat oly obligatoria, mind az előbbeni 20 forintot küldöm, amely obligatiot hogy ezen Veigand legényének által adja az Úr Kazay Uram nagyon kérem. Lész más előladandó alkalmatosság is, mellyel az Úrhoz, mint hozzám mutatott szívességével, mint pedig nagylelkűségével érdemlett hálaadásomat kimutatni igyekszem, és amit szóval ígérek, azt

cselekedettel is bételjesítem, kérvén aztot, hogy az terminust utolsó januariusig, amint íráim, halasztani méltóztatna, minthogy most az atyám ügyis beteges állapotban vagyok, és a télnek mostohasága miatt semmi hátramaradást sem szenved a dolog. Ki egyébként siető pennámmal lévén tisztelem fia urát és feleségét maradván

az Úrnak Kazzay Uramnak
Pesth 7a decemb. 1795.

alázatos szolgálja
Ífiabb Jankovich Miklós

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

9. *A Tekéntetes Úrnak, Notarius Uramnak, nekem
érdemem felett való Jó Uramnak és Kegyes Patronus Uramnak!*

Ajánlom igaz és köteles szolgálatomat, és beállott új esztendőben minden lelki és testi jóknak kívánása után jelentem a Tekéntetes Úrnak, hogy a T. Úrnak de dato 7. Decembris anni praesentis eppen tegnapi napon vettem a négy aranyakkal együtt, és azokról, aki hozta, annak rendi és mógya szerint quietáltam. Kedvessen vettem, mert igen nagy szükségemben és ínségemben esett ezen irgalmas jó cselekedete a T. Úrnak, mivel a két malmaim licitatione mediante eladott, nagyobb részét a Collegium a maga részére letartotta, és csak valamit adtanak abból, hogy az aprólékos adósságimat kifizethessem, de nem volt elég, mert még közel 60 forintok vagynak a kifizetésre a házbéren kívül. Kérem azért a T. Urat mélyeséges alázatossággal, hogy mennél előbb lehet, többet is segíteni méltóztassék a T. Úr. A terminust az elvitelre a T. Úrra bízom, tudván és látván az időnek mi voltát és szekereseknek is nagy és sok bérét a téli időben. Csak hogy húsvét előtt és pünkösdi szent ünnepi napok között megessék, mert boltbér és a ház censussai is addig leszen az én nagy korommal. És így merek alázatossan de bizodalmassan instálni a T. Úr előtt, hogy ne ötszáz, hanem ezer rénes forintok legyenek az első fizetés, mert egy kis házocskát akarnék (ha mind az árok alatt is) ragasztani, ahol az én árva és üldöztetett öreg fejemet lehajthassam, aki is üldöztetik nemcsak naponként, hanem óránként. A T. Úrnak közöttünk költ leveleit közlöttem az exequens senator urammal, és látván mondotta, a nemes Collegium in salvo vagyok. A minap P. B. temetése volt az öreg P. Rochusnak, azután egynehányat a R. P. béhívott egynehány urakkal magához, aholis a vice P. V. Rector jelen volt és sok beszéd úttal a T. Úrnak véteménye is előfordult, és kívánta látni a Nummothecat. De feleltem tarde cantat Reverende Pater. Igen tetszik magának kivált in rebus Hungaricis, és gördítem eleibe egynehány czikkeleket és nem tudott reá felelni. Ezeket így megírván siralmas szívvel és arra elvárom kedves és engem megvigasztaló levelét a T. Úrnak. A fíjam Elek és felesége (majd kilencz hete, hogy gyermekágya után az ágyban nyomorultán fekszik) köszöntik a T. Urat, és a T. Ura öreg Atyát recommendálják és ezen alázatos instantiamat. A farsangban pedig a T. Úrnak egy szép kisasszonyát hetvenezer Rhf. allaturával kívánnék és ohajtanék. Ezek után vagyok és maradok amíg élek
A Tekéntetes Úrnak mint Nagy Patronus Uramnak

igaz, alázatos, kész és köteles
szolgálja
Ztreczei Kazzay Sámuel

Debreczen
die 7. Januarii A. 1796.

P. S. Ezen egész együgyű levelemnek hibáiról bocsánatot kérek a Tekéntetes Úrtól.

OSZK. Fond 16/403. Eredeti.

10. *A Tekéntetes Notarius Uramnak mint érdemen kívül Nagy Jó Uramnak és Kegyes Patronus Uramnak!*

Ajánlom igaz, alázatos kész és köteles szolgálatomat és bocsánatot kérek ismét terhelem a Tekéntetes Urat ezen együgyű és alázatos levelemmel (de tudom nem veszi rossz névre) mivel a menyem megtudván, hogy a fentemlített Tekéntetes

Úrral contrahaltam az egész Bibliothecamnak cum omnibus adpertiuentiis eladása iránt elmaradtam malmoktól a T. E. I. Úrnak és az árát az kétezer és ötszáz rénes forintokat írástassa le az ő számára A T. N. Tanács azt félre Az eladás nem constat a T. N. Tanácsnál. ha pénz érkezik, akkor jelentse magát az instans. Ezen szomorú hírt éppen tegnap hallottam meg és kívántam a F. E. T. Urat igen szépen és alázatosan ezen öreg és reszkető kezemmel írt levelemmel megkeresni, hogy vagy a rossz és háládatlan menyem, vagy prókátora tizen a F. E. T. Úrnak, annak ne higgyen és semmit se ígérjen. Mert a Bibliothéca nem az ő processához tartozik, amelyet is mikor nyer meg, ki tudja. Alázatosan instállok tehát újonnan a F. E. T. Urat vegye irgalmasságra született szívire ezen alázatos kérésemet és ahhoz méltóztassék magát inteni, és engem ... minél előbb tudósítani. El is várom az hátramaradott beneficiumnak a summáját. Én az vagyok, aki voltam, és leszek, mert ... sajnáljuk a dolgot. Többet nem írok, hanem a felséges mindenható szent Úristennek hatalmas oltalmába ajánlom a F. E. T. Urat és maradok a Tekéntetes Úrnak mint kedves jó Uramnak és Patronus Uramnak

Debreczen
die 19. Januarii
A. 1796.

igaz, alázatos, kész és köteles szolgálja
Ztrecei Kazzay Sámuel

Tekéntetes Úr, Fő Patronus Uram

Én is alább írt alázatosan instálom a T. Urat, hogy ha minden bizonnal meglészen az Édes Atyámtól az Bibliothécájának megvétele, tehát az árrából avagy a capitálisból senki részére ne méltóztassék adni, mert annak igen sok ellensége vagyok: meglévén az igaz megvétel igaz contractus is meglészen majd akkor csinálendő contractusban. Az Édes Atyámról provideáljunk, mert már semmiye sincsen, amire kezét vesse. Ezek után magamat szegény feleségemmel együtt tapasztalt kegyes gratiajában ajánlván magunkat maradunk a T. Úrnak

alázatos szolgálja
Kazzay Elek és Tar Sára.

OSZK. Fond 16/30. 6. lev. Eredeti. Néhány helyen olvashatatlan.

11. *Érdemem felett való Nagy, jó, Öreg Uram, Kazzay Uram!*

Éppen tegnap megérkeztem Pestről hosszú időtöltésem után, s mindjárt kezemhez vettem az Úrnak, drága jó Öreg Uramnak mind az két levelét, az egyiket, melyet 7ikbe, másikat, ki 19ikbe ugyan januarius holnapba hozzám utasítottatott vala. Bőven tapasztalom ezekben aztot, amit jó s öreg uram mind emberséges ember nekem fogadott, hogy velem igazán, *sincere et candide* bánni fog. Fecsejének másoknak nyelvei az én Öreg Kazay Uram ellen amennyit akarnak, és mégis az ő emberségeről bővségesen meg vagy győztetve, és örökké való hálaadó szívvel hozzája lekapcsolva, úgyannyira, hogyha az bibliothecának megvételéből is (amit mindazonáltal nem reménylek) semmi sem lenne, hozzám mutatott kegyességét és szívességét ha meg nem hálálnám, bűnösnek és emberi szívvel méltatlan teremtménynek magam magamat szükségképpen ítélném. De valjon gondolhatok-e másképp? midőn drága Öreg Uram jótéteményét újonnan tapasztalom, az terminusnak meghosszabbításában, mely nekem valóban szükséges vala, mert az gabona árának megcsökkenése okozta vala azt, hogy az atyám az bibliotheca megvételére magát mindeddig meg nem határozta, és hogy én effelül bizonyos tudósítást jó Öreg Uramnak nem küldhettem. De most, mivel tavaszra az életnek ára gyarapodik, legalább martius vége feléig biztos tudósítással szolgálhatni fogok. Abban bizonyos lehet az Úr Kazay Uram, hogy én senki kezibe pénzt nem adok, hanem mindent a magáéba, ha tőlem kitélik, azon lések, hogy 500 több előre letétődjön, de ezt bizonyosan nem mondhatom, csak szeretném tudni, ha vissza lehet-e kapni az ezüst kánnát és az imperátoroknak képével rajzolt kardot a volt prókátoroktól, és ha megvagyom-e még a *Ludovici I. aureus*, *qua ducis* a collectioba, vagy talán ez az, aki elveszett. Többnyire azon lések, hogy az atyámnak decisiva resolutioját mennél előbb kinyerhessem. Midőn

Jankovits Imre Bátyám lemenend Debreczenbe, csekély subsidiumocskával segélni nyomorult állapotját drága jó Öreg Uramnak el nem mulasztom, ki addig is jó egészséget kívánok, Elek ifiú Urat és feleségét köszöntöm, és siető pennámmal vagyok

az Úrnak, Drága jó Öreg Uramnak
Székesfehérváron die 10. Febr. 796.

igaz tisztelője s szolgálja
Ifiabb Jankovich Miklós

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

12. *Tekéntetes Úr, Fő Notarius Uram!
nekem Fő Patronus Uram!*

Die 21a aprilis a N. collegiummal való peremnek vége lett, melyben is az summának felében convicáltattam és csak egy quindenát hadtak. Instálom azért a praetii. T. Urat méltóztassék énnekem mindazon levelemre, melyet Pestről az édesatyja Úra vitt haza, felelni, mind pedig most minél előbb megírni az Bibliothecámról való szándékát, mert egyebet az executio alá substernálni nem tudok. Hogy magam nem írhattam, alázatosan megkövetem, mert a kezem köszvényes. Mindezek után magamat tapasztalt kegyes gratiajában ajánlván és minél előbb kegyes választ elvárván, maradok

A Tekéntetes Fő Notarius Úrnak

Debreczen die 23. Aprilis 1796.

alázatos szolgálja
Ztrecei Kazzay Sámuel

OSZK, Fond 16/403. Eredeti.

13. *A Tekéntetes Úrnak, Notarius Uramnak mint énnekem jó és érdemem felett való
Kegyes Jó Patronus Uramnak!*

Ajánlom igaz, alázatos, kész és köteles szolgálatomat, jelentvén, hogy a fent említett Tekéntetes Úrnak de dato 10 februarii currentis (levelét) nagy örömmel vettem és mintegy jó orvosság gyantánt esett, mert a gonosz köszvény sok időtül fogva gyötör. Kérem azért a Tekéntetes Urat, minden dolgainkat siettesse, amennyire csak lehet, mer a Collegium sürgeti az adósságát. Az édes fiamat íme küldöm Pestre, hívatatván Kedves Uram Öcsém által valami dolgaim iránt való végezésre, és egyéb dolgaimnak is elintézésére. Azért ha a Tekéntetes Úr, az utóbbi levele szerént valamit méltóztat nekem adni, és küldeni le hozzám, sőt ha az accordált leveleinkre ezer rénes forintokat ad is, tehát aztot is felveheti a Tekéntetes Úrtól, mivel per praesentes, ötet authorisalom. Mindezeket a fent említett, irgalmassághoz szokott, sőt született is, szívére bízok. Ha többet nem írok is az én fájdalmas öreg jobb kezemmel, hanem fent említett kedves fiam mindeneket igazán és valóságosan meg fogja beszélni a Tekéntetes Úrnak, és egy singularis vexat, amelyet senator Sarai Uram akart rajtam végben vinni. A szegény menyem immáron lábadozik, és a kis Ersuskájával köszöntik a Tekéntetes Urat. Úgy én is, és a Méltóságos Consiliarius Urat, a Tekéntetes Úrnak Ura Atyját, minden lelki és testi jóknak szíves kívánsága után köszöntöm és maradok (elvárván a realis consolatit) míg élek a fönt említett Tekéntetes Úrnak

Debreczen die 4 Maii
A. 1796.

igaz, alázatos, kész és köteles szolgálja
Ztrecei Kazzay Sámuel

P. S. Mindenek megvagynak, amint be van pecsételve, az Ludovicus Dux is nyugoszik a veres orosz lányoknak pecsétje alatt.

OSZK. Fond 16/403. Eredeti.

14. *Kiváltképpen való Drága s nagy jó Öreg Uram!*

Talán meg nem bántom, ha csekély soraimmal drága s nagy, jó Uramat meglátogatni merészlem, annyival is inkább, hogy amit elmulattam éppen nem nekem, hanem valóban szüleim mostohaságának tulajdonítani kelletik. Ő bár én oly szerencsés lehettem volna, hogy azon tudományi kincseket, melyeket Drága Öreg uram 90 esztendei élete folyamattáig gyűjtött, egyszerre és oly csekély munkával magamévá tehettem volna, de tudja azt jó Öreg Uram, hogy az ilyen ifiak, kik *sub patria potestate* vannak, mennyire mehetnek atyjoknak akarata nélkül. Higgye el kedves Kazay Uram (kinek hozzám való kiváltképpen kegyes viseletéről, még élek, nem felejtkezem) még most is eszemben forog szünet nélkül bibliothecájának és egyszersmind az én meggátolt szerencsémnek véletlen fatuma, annyival inkább, hogy az dolognak kimeneteléről és statusáról semmi biztost nem hallhatok. Azért is bátorkodtam színe eleibe ezen levelemmel járulni, hogyha eddig drága jó Öreg Uramhoz mutatott hálládó szívességem valamit érdemelhet, az bibliothecának, de leginkább nekem kedves régi pénzei collectiojának statusáról, mennyibe az, és miképpen az collegium részére exequáltatott légyen, engemet Elek fia által voltaképpen tudósítani ne terhelhetne. Fogadom, amennyire tőlem kitelhetik, hálládossággal ezen fáradságát megjutalmazni el nem mulasztom. Ki midőn drága jó Uramnak, és Elek fiának ép egészséget szívemből kívánnék, és tudósítását bizodalmasan várván, eddig tapasztalt szívességben ajánlom magamat, maradván

Drága Nagy jó Öreg Uramnak

Székesfehérvárott die 19a Novembris 796.

igaz köteles szolgálja
Fiaibb Jankovich Miklós

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

15. *Érdemem felett való drága s nagy jó Öreg Uram
Kazzay Uram!*

Valamint eddig, úgy szinte ennek utána is megengedi drága jó Öreg Uram, hogy levelem által látogathassam, és azzal magához vonzó kötelességemet megmutathassam. December végén frott levelét, és abban nekem kegyesen küldött diplomát valóban nagy szívességgel s hálaadással vettem. Hogy arra tüstén nem felelék az vala az oka, hogy az bibliothecának eladása mindenkor fúrta volt fejemet, és mivelhogy annak megvevéséről, amint emlékezem, soha le nem mondtam vala, a dolgoknak megorvoslásáról annál inkább gondolkodék, hogy az contractusnak azon conditioját, mely által bizonyos időre lekötelve vala, úgyszólván utolsó levelének által semmire tettük. Imé tehát, hogy valami módon a jussom ne expiráljon hallgatásom miatt, egy protestatiót adok bé a N. Magistratushoz, mely által a vevésnek contradicalok, ez az Ill. Collegiumot annak az collectionak valami csonkulása s elidegenítése ellen inhibeálok, mely is nem sokára oda el fog érkezni. Ezen dolgot csupán csak atyafiságos bizodalomból, hogy köztünk maradjon, akartam tudtára adni Drága jó Öreg Uramnak, mely különben legkisebb rövidséget sem okozhat, mert azon conditiokkal, melyekkel az collegium magához vitte a bibliothecat, én is által veszem és emberi szómat adom, hogy legkisebb fogyatkozást sem akarok szerezni. Sőt ha mind eddig, úgy ezután is, hozzám oly igazán, és azon szívességgel, aminthogy nem is kételkedem, viseltetni fog, csekély tehetséggel hálaadásomat megmutatni el nem mulatom. Csak mindenkor abban fundálja mások előtt is magát jó Öreg Uram, hogy én a bibliothecáról positive soha le nem mondtam, hanem az költség fogyatkozása miatt annak effectusát halasztani kéntelenítettem, és hogy az contractusban stipulált terminus magunk conscussusa által továbbra halasztatott, az contractusnak ereje következőképpen, azon bátor aprólékos summáknak felvétele által mindenkor fenn maradt. Ezeket kérem, hogy vitassa Drága jó Öreg Uram, ha valamikor a szó előjövend a bibliotheca felül. Ami pedig magát illeti, azzal, hogy a contractussal afficiált fundusnál egyebe nem lévén, aztat substernálni kéntelen volt, mindenik száját betorkolhatja.

Mínhogy már mindösze 38 Rf előre adtam volt, tudván aztot, hogy most sem fogja megvetni szívességemet, hogy az 50 numerus complanáltassék, küldjen drága jó Öreg Uram vagy nekem, vagy ha biztosabbnak ítéli, Kazay István főbírának egy albát super 12 Flor. Rh. — Erre semmit sem kell felírni, még a dátumot is, mert az occasione numerationis feltétetődik, hanem csak, Alba super Flor. Rh. 12. Sam. Kazz. L. S. — én azonnal leteszem itten a pénzt, amint legjobbnak ítéltem, Reviczky Úrnál, annak felesége Debreczenben kifizetheti. Többire kérni fogom nagy szívességgel, hogy ha ellenem fogják is bűjtanai a collegiumi urak, vagy ha avval is ijesztik, hogy maga kárára szolgálna, úgy mint evictorra ezen dolog, avval semmit sem gondoljon, mert amint fellül megmutattam, semmi ártalmára sem lehet, és emberségemre fogadom, ahogy az, aki voltam, oly becsületudó úrhoz, és jó akarómhoz mindenkor lenni fogok. Hanem csak az ó fáradságok mindenkor sárban fog dűlni, ha az szándékomat Isten jó voltábúl elérhetem. Amint is reménylem, mert egy gazdag társom van ezen dolognak folytatására. Melyekre, feleletét az Albával együtt mennél előbb várnam, és az Elek fiát úgy feleségét is különösen köszönteném szívességekbekben ajánlott vagyok

Drága jó Öreg Uramnak
Pesth la Febr. 797.

igaz, hálaadó szolgálja
Ifiabb Jankovich Miklós

PS. Ó vajha az Chinensis picturát megkaphatnám, az Mányoki félmeztelen gyerekekivel együtt — megjutalmazni el nem mulasztanám Drága Öreg Uramnak. — Vagy ha inkább még valami réghi documentumokból spendirozna, mert láttam még ott sokat, Kazzay nemes réghi familiákat nem annyira illetőket.

Debrecen, Ref. Levéltár, II. 1. c. Eredeti.

Kazzay Sámuel által Ifjabbik Jankovich Miklós számára kiállított nyugták

16. Quietantia

super florenis viginti, quos ad rationem ineundi contractus cum juniore Nicolao Jankovics mutuo levavi ad ea sunt eum si contractus intus fuerit imputandos. Sig. Debreczini die 28a Octobris 1795.

Samuel Kazzay
pecsét

Ráírva: Item. 7a Dec. 1795 által küldettek 4 aranyok, uti littera dd. 7a Januarii testatur. 1796.

Hátlapjára: Haec major quietantia non valet.

OSZK. Fond 16/30. 3. lev. Eredeti.

17. Quietantia

super florenos Rh. octodecim idest 18. Rh florenos, quos ego infrascriptus a N. Sodali Bibliopolae Pestiensis sub illis conditionibus quibus jam levavi a Spectabili Domino T. Nicolao Jankovics modo etiam levavi. Sigl. Debr. die 6a Januarii 1796.

Samuel Kazzay de Ztrecze
pecsét

OSZK. Fond 16/30. 5. lev. Eredeti.

Collectio Kazzaiana

L. SZELESTEI — NAGY

Sámuel KAZZAY (um 1711—1797) ist ein Bahnbrecher des ungarischen bibliophilen Buchsammelns. Er stammt aus einer adeligen Kamuffmannfamilie von Jenseits der Donau (= Westungarn). Er lernte in den berühmten Lyzäen von Besztercebánya (Neusohl, heute Banska Bistrica) und Pozsony (Pressburg, heute Bratislava); mit seinem Taufpaten, einem Kaufmann von Graz, verbrachte er die Jahre 1739 und 1740 im Ausland „von wegen Experiencz und Kuriosität“. Vom Jahre 1746 finden wir ihn in Debrecen, wo er 1748 die Gesetze des Kollegiums unterzeichnet. 1750 ist er Apothekerlehrling, dann Leiter der Stadtapotheke, später auch Inhaber derselben. Seine Sammlung hatte er zum grössten Teil in seinen debrecener Jahren nach der Mitte des Jahrhunderts erkaufte. Bei seinen Ankaufen hat er seine kaufmännischen Verbindungen mit Erfolg verwerten können. Im Laufe der Jahren haben aber die Käufe sein Vermögen vollständig aufgebraucht; erst musste er sich von der Apotheke scheiden, am Ende der 70-er Jahre bietet er sogar schon seine Sammlung zum Kauf an, aber weder die Universitätsbibliothek, weder die TELEKI's, noch Miklós JANKOVICS sind kaufbereit. (Miklós JANKOVICS ist z. B. noch minderjährig und sein Vater hat seine Einwilligung zum Kauf verweigert. Ihre Korrespondenz bieten wir im Anhang dar.)

KAZZAY hat seine Sammlung auf ungefähr 16 000 rheinische Gulden geschätzt, aber wegen seinen Schulden hat er den Verkaufspreis anfangs auf 8000, im Jahre 1795 auf 2500 Gulden heruntergesetzt und davon nur 500 sofort verlangt.

Die Zeitgenossen haben das numismatische Teil der Sammlung für das wertvollste gehalten. István SCHÖNVISNER, Professor für Numismatik an der Universität von Buda (Ofen) hat im Jahre 1781 in seiner offiziellen Meldung nach seinem Besuch 71 Gold-, 1135 Silber-, 619 Erz- und 20 Bleimünzen aufgezählt. Unter den Kunstgegenständen sind die aus Pannonien stammenden und bisher unpublizierten Inschriften die bedeutendsten, aber auch seine kleinen Stauten und andere Kunstgegenstände sind ebenfalls von hohem Wert.

Die Bibliothek wurde von Apotheker für 12 500 rheinische Gulden zusammen gekauft. Ihr Bestand beträgt etwa 2500 Bände. Von den 36 mittelalterlichen Codices wurden 27 aus Augsburg bestellt, diese sind liturgischen Handschriften von nürnbergischer Ursprung. Der am Ende der 70-er Jahren fertigte Katalog (OSZK Fol. Lat. 11.) zählt 96 mit Impressum versehene Wiegendrucke auf. Die Zahl der Drucke aus dem 16. Jahrhundert ist nahe zu 400. Die Bücher sind ihrem Inhalt nach — neben antiken Autoren und Kirchenvätern — hauptsächlich ärztliche, historische, Bücherkunde betreffende, numismatische, archäologische und astronomische Werke; eine geglückte Mischung des Bibliophilen mit dem Rezenten. Fast die Hälfte der Drucke ist mit Sticken verziert.

Besondere Aufmerksamkeit verdient die Bibliothek auch deswegen, weil in ihr — mit anderen bedeutenden zeitgenössischen Sammlungen von Ungarn verglichen — die naturwissenschaftlichen Werke in einer verhältnismässig grossen Zahl vertreten sind. Nur die ärztlichen-pharmazeutischen Werke bilden fast 20% der Sammlung, wobei KAZZAY eigentlich — seiner Aussage nach — am liebsten die „selten verlegten griechischen und lateinischen Patres“ gesammelt hat.

In der Person von Sámuel KAZZAY können wir so einen in Ungarn geschulten zur bürgerlichen Intelligenz gehörenden Kunstsammler verehren, der nach seinen eigenen bescheidenen Worten „weder Pastor noch Professor“ war. Der Wert seiner Sammlung vertritt aber gut den Vergleich sogar mit den am Ende des Jahrhunderts zustande gekommenen Sammlungen von Hochadeligen und Hohenpriestern. Das wertvolle Material ist zum Eigentum des Reformierten Kollegiums von Debrecen geworden, die Bücher sind auch heute unter den Beständen der Nagykönyvtár (Grossen Bibliothek) zu finden.

